

У Львові, дня 1 [13] липня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі двох пів аркуша.

ПЕРЕДПАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 вар., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 вар., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 вар., на чверть року 1 вар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописом „Зорі“. Твори узані редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненої причини. — Редакція відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено поштові марки: ся постановка не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Між народ.

Повість М. Школиченка.

Андрій Петренко ще в семій клясі гімназії дав собі обіцянку, скінчивши вчення, переїхати на село і всі свої знання присвятити на користь простому, темному люду. І Петренко обіцянку свою сповнив.

Скінчивши університета, він зараз позбрав свої речі та й чкурнув з великого міста у невеличкий прадідівський хутір Петрівку. Хутір стояв на високому березі річки Удая, а супроти його, по другому боці Удая, тягло ся довгою зеленою грядою село Пеньки. Воно було авязане з хутором старою греблюю з двома деревяними містками, те-ж старими, хоча весняну півловід багато вже років пропускали щасливо.

Андрій Петренко дуже любив свій хутір і ще змалечку звик виходити у вільну годину на широкий рундук і, вмовившись гарненько в стародавнє крісло, бавитись Удаєм та довгим зеленим селом, що позирало на хутір своєю серединою життя, се-б то широким вигоном, на якому білів шинок, наповнений завжди коли не своїми селянами, то подорожніми людьми.

Надивившись на Удай та на мурашник біля шинку, Андрій Петренко переводив свої очі на зелені садки і звавою думкою пробивав ся в середину убогих хаток і вже придивляв ся таж до хатнього життя в усім його

смутками і радощами. Хімерні ці подорожі в білі хатки давним давно вабили Петренка ближше до простого люду і певна річ були найголовнішим ватажком та керманцем тієї думки, яка примусила його кинути велике місто і поселитись на хуторі.

Саме тепер, коли Петренко сидів на ганку та дивив ся на людей, що товпились біля шинку, на вигоні стояв галас, сьпіви, крики, а зпоміж них проривав ся бубон і найголосніша струна на скрипці. То саме Прокіп Ярига віддавав свою дочку заміж і п'яна, весільна громада, переодягнувшись „ведмедями“ справляла весільні звичаї.

Довго зорів Андрій Петренко за п'яною громадою, нарешті підвів ся, взяв палицю і повагом пішов через греблю до шинку, щоб ближче прислухатись та придивитись до всього того, що там коїлось.

Прямуючи по греблі, Петренко міркував про те, що в народі до сього часу ще так багато лишило ся стародавніх диких звичаїв, що на їх дуже, дуже варто було-б звернути йому увагу і яко мога наполягти, довести громаду до розуму, щоб скасувала вона багато дечого такого, що тільки принижає в чоловікові його внутрішню повагу, пригнічує його і вагалі завдає поштові.

Тим часом весільна громада покинула шинок і ще з більшим галасом пішла вздовж вулиці, що вела до подвір'я мо-

Михайло Грушівський.

лодої. Старі, малі й великі кидали свою роботу і вибігали на вулицю, щоб подивитись на весільних. Коли весільні пройшли хат з десяток і повели за собою цілу ватагу дітей, біля воріт однієї старенької, але чепурної хати, стояла молода вродлива дівчина і, задивившись на гурт весільних, думливо про щось міркувала. Мимо неї все ще проходили невеличкі гуртки цікавих селян і голосно гомоніли про молоду, але на балачки ті дівчина не звертала ні жадної уваги. Вона міркувала далі і так глибоко, що ніби потонула в своїх думках. Смугляві, запалені від спеки щічки молодої дівчини не мали спромоги заслонити своїм коліром того жажкого рум'янцю, що виступив на видочок під впливом потайних думок. Не прости мабуть думки відвідали молоду голівку п'ятнадцятирічної дівчини, коли так пронизливо запалали її щічки румянцем і міркувала вона, не звертаючи уваги ні на що.

— Чого це ти, Наталко, так замислилась? — докірливо озвалась жінка, що надійшла до воріт.

Наталка жваво підвела голову.

— Нічого, мамо, — так собі! — відмовила вона, пильнуючи осьміхнутись.

— Нічого! Добре й нічого! — зачинаючи за собою ворота говорила мати далі: — Гляди мені, Наталю, і не доведи Господи, щоб я діждалась і твого отакого весілля, як діждалась оце Софіїна мати!...

— От і почали вже! — гнівно промовила Наталка, — вам аби-б тільки зачепитись за що, зараз і почнете!...

— Ми люди вбогі, — не слухаючи дочки говорила мати своє, — тільки нашого й щастя, тільки й слави нашої, що сміливо дивимося людям у очі, а борони Боже чого, тоді, вдасться, і жити я нездолаю на білому світі, — живою у домовину ляжу!

Мати пішла в хату, а Наталка знову таки схилилась на ворота і стала дивитись на перехожих.

Через дорогу до Наталки перебігла її подруга і, сумно поклавши головою, промовила:

— Бачила я сьогодні Софію... Господи! Сумує, плаче та проклинає свою долю... Аж серце моє перевернулось від жалю.

Наталка зітхнула і промовила:

— А я оце бачила Софіїну матір: біла як полотно і ледві ступає.

— Хіба-ж і нічого, — чуло промовила подруга, — тут хоч би й на кого! Всі гомонять про її неславу. А моя мати та як напалась на мене сьогодні — Господи! Слухала я, слухала, та аж мене зло взяло!

— Так само й моя! Оце зараз накинулась на мене мокрим рядом!...

— Ой, ще не раз достанеться нам від матірок, поки забудеться трохи оця пригода, — осьміхнувшись промовила подруга.

— Наталко, годі там тобі баїкати, — вечерять пора! — виткнувши з сінній голову гукнула мати.

Подруги постояли ще з хвилину і нарешті розійшлись.

II.

Коли Наталка увійшла в хату, батько її востузився саме біля недоплетеного ятера, а мати розкладала на столі ложки і лагодилась до вечері.

— А тебе й догукатись не можна! Усе на весілля надивляешся!... — докірливим та поучаючим голосом заговорив до Наталки батько.

— От ще й ти нападись на дівчину! Я вже й без тебе вичитала, — вмшались мати, — та не всі-ж і дочки однакові!

Наталка зиркнула на батька, на матір і, тихо та глухо кашлянувши, сіла на лаву.

У хаті зробилось тихо. Наталчин батько ще пильніше взяв ся до роботи і тільки сопів, а мати, те-ж мовчки, вишмала з печи сграпу та насипала її у миску, а що до Наталки, то вона почувала себе ніби винуватою, а того сиділа на лаві і навіть не підводила голови.

Трохи згодом на столі стояла вже смажена капуста і вдосталь розносилась по хаті кислі пахощі.

— Присовуйсь, Наталю, вечеряй! — сідаючи за стіл промовила мати.

Наталка присунулась ближше до миски, але ні вона ні мати за ложки не брались; вони ждали батька. Пройшло кілька хвилин, але батько все таки водився над своїм ділом і до столу не йшов.

— Іване, пора-ж таки, здасться, покинути тобі того гаспидського ятера та йти вечеряти, — незадовольнеим голосом промовила мати.

Іван не поворухнувся навіть, а робив своє. Одначе через кілька хвилин він склав повагом свою роботу і підійшов до столу. Жінка пустила його мовчки на покуть і вечера почалась. Сімя вечеряла невлад. Після невеличкої суперечки кожний почував себе ніби за чужого і страва не їлась трівно.

Під кінець вечері на дворі загавкав з усієї сили Кудлай і примусив господарів повернутися до вікон.

— Вийди, Параско, та подивися, хто воно там... ти з краю... — пробурмотав Іван, беручись за ложку знову.

— Я, тату, побіжу! — озвалась Наталка і хутко вибігла з хати.

Не встигла зачинити хату, як з надвору долетів чайсь незнайомий голос:

— Тут живе Іван Горобець?

— Тут, — відмовляла Наталка.

— А дома він, чи немає?

— Дома.

— Можна до його зайти?

— А чому-ж не можна?

— Хто воно такий? — звернувшись до свого чоловіка.

— А ось побачимо, — спокійно відповів Іван.

Відчинились двері і в хату увійшов Андрій Петреак; слідком за ним увійшла Наталка.

— Добрийвечір вам! — привітав ся гість і, бігцем зиркнувши по хаті, пильно придивився до Наталки.

— Здоровенькі, паничу, — покинувши вечеру та висловуючись аза столу відповів Іван укупі з жінкою.

— Вечеряйте, вечеряйте, — здержував панич Івана, — я овсі не хочу перебаранчати вам.

— Та я вже, паничу, повечеряв, — відмовляв ся Іван і ставши до обраїв почав хреститись.

— Сідайте-ж, паничу, прошу покірно, сідайте, — припрошувала тим часом Параска, прибираючи на лаві, щоб було де сісти паничеви.

Петренко сів.

— Я оце, Іване, до тебе по ділу, — заговорив панич, — скажи мені, що ти добре ятері плетеш, — зроби мені шару крилалів.

— Добре, паничу, можна!

— А скільки-ж це коштувати ме?

— А так, паничу: коли з моєї пражки, то заплатите п'ять карбованців, а коли з вашої — два.

— А довго ти їх будеш плести?

— Тижнів три, а може й через два будуть готові.

— От і гаразд, от і добре! Тільки-ж гляди, додерж речинця, — не зятягни на цілий місяць.

— Та про це вже, паничу, не турбуйтеся, дурно казати не буду!

— Добре, добре!... А чому-ж оце ви не гуляєте у Яриги на весілля? — раптом запитав панич.

— Та Бог з ними! — промовила Параска.

— Чого Бог з ними? Чи може не запрошували? — розпитував Петренко далі.

— Та ні, вони то, спасибі їм, запрошували, — вмшав ся Іван, — та тільки на таке весілля не варт ходити!

— Чому-ж це так? — запитав панич.

— Тому, бачите, що у Яриги не весілля, а тільки сором, от що! — виразно промовив Іван і почав докладненько розповідати паничеви про той розпуст молодіжи, що все ширить ся, та й ширить ся і що діти не шанують ні себе, ні своєї родини і далеко вже не дбають так про добру славу, як дбали колись за дідів та прадідів.

Петренко вислухав Івана і почав з свого боку викладати думку та доводити, що винувати цьому не молодіж, а те, що люди живуть у темноті і скорій дають греші на горілку, ніж на школи, а того не можуть ніяк позбутись тієї розпусти,

яку розносять по селах москалі та інші люди, що поживши в великих містах, де легше добувають ся гроші, звикли до пияцтва, гультьяцтва, невічливости, а людей таких багато вже російлось по селах і з року в рік псують своїм поганством сільську молодіж.

Петренко вимовляв свої думки з охотою, красномовно і раз-по-раз позирав на Наталку. Вона йому дуже була до вподоби і він радий був провадити розмову хоч цілу ніч, аби тільки як найдовше надивитись на сьвіжу, здорову дівочу красу, що так і дихало від неї весняною квіткою.

Розмова тягла ся довгенько, нарешті Петренко вииняв з кишені даягарки, позирнув на їх і промовив:

— Одначе мені час до дому; я знаю, ви люди робочі, трудящі і звикли лягати рано. Гляди-ж, Іване, щоб ятері через три тижні готові були! А може ти й раніше виготуєш?

— А може, паничу, й раніше! Про це не турбуйтеся, будьте певні, що для вас припилюю.

— Ну, „красавиця“, провели мене від собаки ще раз... Пора і мені рушати!

Петренко встав і почав прощатись. Дійшовши до порога він ще раз повернув ся до Івана:

— А я таки навідаюсь до тебе і раніше: може на мою долю ятері готові будуть і через два тижні, або й раніше!

— Заходьте, заходьте, прошу покійно! — кланяючись промовляв Іван.

Петренко пішов, а за ним і вся Іванова сім'я, щоб провести панича за ворота.

Вийшовши на вулицю панич попрощав ся ще раз і запитав:

— А як же зовуть вашу дочку?

— Наталкою, — відмовила Параска.

— На добраніч вам ще раз! — промовив панич і пішов у свій хутір.

Поки Андрій Петренко переходив греблю та все міркував про надзвичайне вражіння, яке зробила на його краса Наталки, у Івановій хаті була тим часом така розмова:

— А панич наш, людина, здасть ся, гарна, — промовив Іван, — не гордить ся, не чванить ся, а так собі по prostu та любенько...

— Так, так! — підтакула Параска.

— Мамо, пустіть мене на хвилиночку до Харитини! — тихим та любячим голосом попросилась Наталка.

— Спитай ся, доно, батька! — те-ж ласкаво відповіла мати.

— Можна, тату? — тим же голосом запитала Наталка.

— Та йди-ж уже, йди, що-ж з тобою робити, — тихим голосом прокавав батько.

Наталка весело осміхнулась, кинула на стіл своє гантування і зникла з хати.

III.

Ніч. Село Пеньки потонуло в глибокому сні. Нігде ні згук, ні сьвітла. Над тихим Удаєм схилились кучеряві верби і те-ж, здасть ся, ніби послули. На чисте блакитне небо виспалося безліч вірок і нерухомо спинили ся над сонною землею. Деякі вірки мигтіли і, здавалось, ніби щось промовляли, та тільки потайних слів їх не розумів ніхто, і ніщо. Прозорий тихий Удай ласкаво пестив на своєму жовтому, піскуватому дні одсьвіт вірок і те-ж ніби щось потайно шепотів. Певне Удай оповідав своїм небесним гостям усяку тайну. А тайни у тихому Удаї дуже багато! Він бачив, і бачив не раз, як під густим віттем кучерявої верби стояла закохана пара і широко цілувала ся, — бачив Удай і нікому не відкрив тієї тайни! По прозорах Удаєвих хвилях котились, коливаючись, смутні і веселі сьпівні, — слухав Удай, але нікому не сказав, чого ті пісні були веселі, або смутні. На своєму жовтому піскуватому дні пестив він і лашив не одну карооку та чорноброву Українку, але якими чарами підманював він їх на свою жовту постіль, — нікому не признав ся тихий Удай, ніхто не знав тієї тайни!... Багато, багато дечого є згадати невеличкому Удаю, багато дечого є й розказувати своїм небесним гостям, і він пригадує і оповідає їм!

Чудесна, чарівна ніч! Але не всіх обгортає вона своїми чарами, не над усіма панує безмежно Петренка, на приклад,

чудова оця ніч роздратовує сьогодні, а місяшне м'яке проміння не дає йому заснути. Годин уже мабуть го дві перекидає ся він з одного боку на другий та лає несамовитого місяця, що так невічливо уставив він на його своє широке обличчя, та ще ніби й дразнить ся. Андрій Петренко два рази вже заслоняв від місяця своє вікно занавісою, але й це не помагало, в темряві робило ся йому ще нудніше і він мусів відкривати вікно знову. Тепер Петренко нетерпляче дождав ся тільки того, поки місяць відсунеть ся від його вікна на бік і сподівав ся тоді заснути відразу.

Місяць відсунув ся, але Петренкові все-ж таки не спало ся; у його не хапало снаги спекатись від надойдливих думок, що так надолужно обсідали його голову. Та хоть би ще й думки були як думки, а то така дурниця лізла в голову, що один тільки сором та й годі! Спершу Петренко міркував про народні звичаї, та про те, як деякі з їх можна було-б скасувати, і міркування йшло до ладу, далі-ж така дурниця поїзла у його голову, що не варто-б і говорити про неї! Скінчивши міркування про народні звичаї, Петренкові несподівано спала на думку Наталка, і згадав він її з такими подробицями, що перевимовив навіть по кілька разів і ті її слова, які промовляла вона до його, коли вийшла з хати. Останні подробиці, а особливо перевимовність Наталчиних слів, Петренкові спали на думку мабуть того, що Наталчин голос справді був такий привітний та симпатичний, що мимохіть з'являло ся бажання спробувати перевимовити хоть єдине її слово. Далі Петренко став пригадувати обличчя знайомих панночок, що лишив у великому місті, і, не розуміючи гаразд, на що й про що, почав їх порівнювати з Наталчиним обличчям, а потім перевертати Наталку в панночку, а панночку навпаки, і те-ж порівнював. Далі до химерних тих обличчів приліпив і себе самого і, то з однією, то з другою дівчиною проводив у думці своє довге життя. А життя, як і слід сподівати ся, сливало у Петренкових мрях з найдрібнішими подробицями і з одного боку показувало одно, а з другого — друге. Петренко поринав у тії безкраї подробиці і робив ні на що непотрібні порівняння. Як бачите, все оце була дрібничка, дурниця, але-ж Петренко ніяк не міг відкараскатись від неї. Натовпом лізла вона у його голову і так докучала своєю в'дливою та вікчемністю, що Петренко аж лютував навіть, але заснути все-ж таки не міг.

Не спить ся Петренкові; а тим часом невеличкий хутір Петрівка та супротивляне село Пеньки сплять собі, та й сплять. Івану Горобцю встиг уже навіть приснитись цікавий сон і він, прокинувшись, розказував його своїй жінці. Приснило ся йому, що збудував він нову, добру хату, засватав за якогось хорошого парубка Наталку і почав уже справляти весілля.

— Коли-б то Господь дав, щоб сон твій справдив ся! — вислухавши свого чоловіка пробурмотіла Параска.

А треба зауважити, що будівля нової хати та бажання Наталці хорошої дружини, це були найголовніші думки в житті Івана та Параски і от, дякуючи сну, почали вони, мабуть уже тисячний раз, висловлювати одно другому свої думки та поради про будівлю нової хати, купівлю дерева і таке інше.

Іван Горобець був чоловік зовсім безземельний і тільки дякуючи своїй невпинній ширій праці, умудрив ся через якийсь чималий час скласти трохи грошей та купити собі невеличкого грунта, укупі в старенькою, похилою хатиною, у якій і жив оце з сімєю вже шестий рік.

Не купував би Іван грунту до смерті, коли-ж на п'ятому році його подружнього життя з Параскою, Бог послав їм доньку Наталку, і от турботи про її будучину так занунали його життям, що, як бачите, привели до купівлі грунту.

Виповнивши таке важке та велике діло, Горобець та його жінка спершу заспокоїлись, задовольнились і трохи що не цілий рік жили собі любенько та спокійненько; але-ж людському бажанню межі немає! Навідалось воно в гостину і до Івана з Параскою. Оговтавшись за рік з своєю хатою та грунтом, почали вони мимохіть примічати, що старенька хатина їх усе що далі нахиляєть ся, та й нахиляєть ся низше.

— От би добре було, як би ще здалахши собі стягнути ся на нову хату! — промовив якось Іван до своєї жінки.

Параска в дорожню душею згодилась на таку думку і пішли у їх в тієї хвилини турботи, розмови та поради про нову хату, і чим частіше розмовляли вони про будівлю, тим скоріше думка їх переходила в мету життя і Горобець з своєю жінкою почали нарешті складати копійку до копійки та втішати ся надією, що скоро, чи не скоро, а виповнять своє бажання безпримінно.

Так минуло у їх цілих п'ять років, але-ж Іван, як бачите, і досі ще не мав спромоги розпочати будівлю нової хати і, поки що, вона вердала ся йому тільки у ві сні.

Сказати правду, у Івана було вже в скрині карбованців з п'ятьдесят, але з такими невеликими грішми страшно було йому розпочинати таке важке діло, як будівлю нової хати.

Розворушена Івановим своєю розмова скінчила ся на тому, що Параска промовила рішучо:

— Мені, чоловіче, здасть ся, що і з такими грішми, як у нас, можна-б уже сміливо розпочинати купівлю дерева, — чого його тягнути Бог зна до якого часу, і так уже збираємось цілісенських п'ять років!

— Гм, воно то можна, — промовив Іван, — але що з того? За які ти гроші будеш тоді будувати хату далі?

— Охо-хо-х! — зігнула Параска, мало ми з тобою, Іване, зібрави за п'ять років грошей!

— Так хто-ж винен? Хіба я тобі не казав сто разів: візьму, жінко, паспорт, піду на заробітки! Так що-ж хіба з тобою можна забалакати? — докірливо промовив Іван.

— Та я-ж не винувачу тебе, — ласкаво почала Параска, — я тільки так... Де нам узяти тих грошей? Що Божого літа заробляємо на хліб, на одягу, тільки зимою й трапляєть ся приховати що небудь.

— То то-ж бо й є! — пробурмотав Іван, — і, перекинувшись на другий бік, приладнував ся заснути знову.

Іванові заробітки справді таки були дуже малі! Він був ятерщиком і тільки цією працею, з великим трудом, вдало ся йому за цілу зиму приховати в скриню карбованців з десять; літж же, як справедливо завважила й Параска, обом їм приходило ся розгинаючись працювати поденно тільки на хліб, одягу та иньшу господарську дрібницю. У риболовних місяцях Іван може-б і більше заробляв грошей, але-ж у таких, в яких довело ся йому жити, плетінне ятерів було не майстерство, а тільки силкування хоть як небудь заробити гроші. Іван з великою охотою узяв ся-б за яке небудь иньше діло, але де його було взяти? Другого майстерства, окрім плетіння ятерів, він не знав, узяти-ж паспорта та піти на заробітки — жінка не пускає; сподіватись на щоденні заробітки звичайною, важкою працею, те-ж не можна було, бо на селах такі роботи бувають тільки в літку, зимою-ж і опріч його востаєть ся на гулянку більша половина села, і чоловіки без увагу ганяють по всіх селах, шукаючи собі якого небудь заробітку, а чимало декого мандрують шукати щастя і у великі міста. Коротенько кажучи, обставини життя примусили Івана виробити собі особний, невідомий поступ існування і везмінно виповняти його уже багато років; ось то: в літку заробляти на хліб та на иньше, а зимою сидіти над ятерами, та силкуватись приховати якусь там копійку на хату. Правда, останніх років зо три Наталка те-ж почала потроху заробляти гроші, але на це у Івана з Параскою те-ж був свій рахунок: вони давно ще вмовляли ся поміж собою, що коли тільки Наталка підросте та почне заробляти гроші, то увесь її заробіток повинен повертатись їй же таки на придане. І от, як було колось умовлено, так тепер і робило ся: в Наталчиних заробітків не брадась ні єдина копійка, а всі її гроші повертались на купівлю добрих, орластих рушників, хусток, плахт та иньшого причадалля, що все вкупі складає собою дівоче придане на селі.

IV.

На дворі розвиднялось, але до сходу сонця було ще далеченько; та села ніколи й не ждуть, поки сонце зійде, вони завжди стрівають його розбурканим зарані галасом та гвалтовнею. Так і село Пеньки зустріло сьогодні схід сонця. Не встиг ще на сході зачервоніти обрій, як Пеньки залишили вже свій спочинок і заворушились по всіх закутках. Скрізь по селу розносили ся собачий лемет, скрипінне колодязів, бе-

канне овечок, мумукання рогатого товару, вигукування людських голосів — і весь оцей уранішній гвалт з якимсь особливим, дзвінким відгуком розлітав ся по всьому селу і навіть за царину.

Петренко дуже любив ранковий галас, а особливо подобалась йому колодязна музика, і він дуже часто вставав до схід сонця, щоб вволю наслухатись тієї недоладної, але чарівної, уранішньої музики; але сьогодні він заспав і не з'явив ся на своєму рундуні навіть тоді, коли вже сонце підбило ся вище дерева.

Нарешті Петренко прокинувся, зиркнув на свої золоті дзвігарки, надів окуляри і одягнувшись швиденько пішов до їдальні пити чай. Мати аустрила свого сина тривожливим запитанням, чи не слабкий він, що так довго не виходив в своїй почивальні? Але Андрій спокійно відповів, що він зовсім здоровий, а тільки вчора ввечера дуже зацікавив ся якоюсь книжкою, а того й проспав сьогодні свою звичайну пору.

Напившись швиденько чаю, Петренко захопив величезного білого парасоля і зараз же пішов у поле наглядати за робітниками. Вийшовши на гаюк, він на хвилину зупинив ся і пильно став придивлятись у один із закутків супротилежного села. Йому, бачите, спало на думку: чи пізнає він з свого рундука Горобцеву хату, чи ні? Придивившись гарненько Петренко пізнав її, та ще навіть звернув увагу і на те, що хата була похила і зовсім уже стара. — „Та воно й мій будинок перехнявив ся трохи на один бік“, — подумав Петренко, — „треба-б і собі поміркувати, що з ним діяти: чи збудувати нового, чи досить тільки полагодити гарненько? Треба порадитись з матір'ю...“ І Петренко, прямуючи до поля, почав сам собі вираховувати, скільки коштувати ме новий будинок, а скільки путяща, гарненька полагода. Рахунки показали, що краще було-б збудувати нового будинка, ніж утрачатись на таку його лагоду, яку він потребує.

До обідньої робочої пори воставало ся не більше, як години зо дві і Петренко увесь цей час не переставав міркувати про те, як би його краще та дешевше умудрити ся купити дерева та й розпочати новий будинок. Міркування було не марне. Петренко приумів дещо і повернувшись до дому зараз же почав радитись з своєю матір'ю, та викладати їй свої думки, як він гадає розпочати нову будівлю. Мати цілком згодилась на думками свого сина і дала йому волю робити все, як сам знає. Андрій був задовольнений і ввечері, того-ж дня, пішов у село до Івана Горобця, щоб побалакати з ним і запевнитись, чи можна буде покладатись на той плян, який сьогодні спав йому на думку.

— Здоров, Іване, бач, як швидко я до тебе навідав ся! — промовив Петренко, коли увійшов у Горобцеву хату.

— А що, паничу, може передумали, і ятерів уже не треба? — трохи тривожливо запитав Іван.

— Е, ні, Іване, діло не про це, а от про що: прийшов я до тебе розпитатись, чи думаєш ти будувати собі нову хату, чи ні?

— І-і-і, паничу! Як же таки про це не думати? Уже п'ять років думаю, та все збираюсь!

— От і гаразд! А як ти скажеш, багато ще, окрім тебе, знайдеть ся на селі таких людей, що те-ж збирають ся на нові хати?

— Ще й скільки знайдеть ся!

— А скільки, наприклад?

Іван зараз почав перелічувати усіх тих селян, що від року до року збирали ся розпочати будівлю нових хат і налічив їх дуже багато.

— Так от що, — промовив Петренко, — я те-ж збираю ся будувати собі горниці і думаю, що чим більше прийшло ся-б купити дерева, тим би дешевше воно вийшло; от заради сього і прийшов я до тебе побалакати, чи певніше пораяти тобі от що: коли й на твою думку так, що гурт дерева можна купити не в міру дешевше, ніж купувати його потроху, то побалакай про це і з своїми сусідами; як що вони згодять ся те-ж, то ми тоді складемо спілку і купимо собі гуртом дерева, скільки нам буде потрібно, зрубавмо його толокою, обчистимо, перевеземо, порухаємо, скільки обійдеться ся кожна деревина, та тоді й розділимо поміж собою уже го-

товим деревом, кому скільки треба, чи скільки там випаде на його долю, вважаючи на потрачену працю, гроші і таке інше... Згоден ти на таку річ, чи ні?

Іван зразу потрапив, що така спільна купівля буде не в міру вигідніша, а того й відповів Петренкови задоволено:

— Що до мене, то я не тільки згоден, а навіть дуже

щоб не тільки цієї осені купити дерева, а щоб і зрубати його, та навіть і перевезти, як тільки випаде сніг та вийдять добру, санну дорогу. А на це усі ми повинні звернути увагу, бо задля возовиці дерева нема найкращого часу, як зима з доброю, санною дорогою.

— Та воно так, про це, паничу, і ми добре знаємо.

Ну-ну! [З картини Кляри Фрайбах].

радий, та міркую собі, що й сусіди не відсахнуть ся від такої доброї справи!

— Так от і добре й гаразд! Треба тільки пильнувати, щоб не гагачись нам з цім ділом. Ти побалакай з сусідами не гаючись, бо тепер, як і сам ти знаєш, на дворі вже серпень, а нам, як що до ладу піде справа, слід би зробити так,

— Ну, так ото-ж і памятай, а найголовнійше не гай ся!

— Бог храни, і не кажіть про це! Я завтра-ж обійду усіх, кого знаю, і певна річ над вечір можна вже буде й сказати вам, як і що. Про таке діло я народне забуду! Спасібі вам, паничу, за таку пораду! Не знаю, що скажуть наші,

а я з дорогою душею покладаю усе старання на те, щоб зробило ся так, як ви оце нараjali.

— Добре, добре! — бурмотав Петренко, і нарешті запитав, — а де-ж, Іване, твоя сім'я?

— Та бабу, не вам кажучи, покликали на хрестини, а Наталка пішла, здасть ся, до своєї подруги, — відмовив Іван.

Петренко знову почав розмову про купівлю дерева і поговоривши з пів години, та викуривши цигарку, попрощав ся і вийшов з хати.

Вийшовши на вулицю, Петренкові мрії, якийсь там час, робили своє, — він усе міркував про розпочате діло спільної купівлі дерева; нарешті прийшла до його й така думка: „Шкода, — міркував він, — що не застав я дома Наталки, не мішало-б придивитись до неї ще ближше“... І в Петренкові голові знову піднялись ділові думки.

— Добри вечір, паничу! — почув ся поперед Петренка тихенький жіночий голос.

Петренко підвів голову і відразу пізнав Наталку.

— Здорова, Наталко, здорова! Де-ж оце ти була? — ласкаво заговорив Андрій.

— У подруги! — зиркнувши на Петренка, промовила Наталка не спинаючись.

— Чого-ж оце ти так спишиш? Я ще збирав ся спитати тебе дещо, а ти...

Наталка мовчки зупинила ся.

— Мені, наприклад, хотілось би довідатись, що ти робила у своєї подруги? — ще ласкавіше заговорив Петренко і почав тихо підходити до Наталки.

— Вишивала! — ледві осміхаючись відмовила дівчина.

— Що-ж ти вишивала?

— Уставки! — зразу таки осміхаючись відмовила Наталка.

— А добре ти вмєш вишивати?

— Хто-ж його знає, вишиваю та й годі!

— Наприклад павуху до панської сорочки вишила-б, чи ні?

— А чому-ж би не вишила?

— От і добре! Я, коли так, куплю полотна і віддам тобі вишити, візьмеш?

— Добре, візьму.

— А знаєш ти, що я оце був у твого батька в гостині? Зараз тільки вийшов з вашої хати!

— Були у нас?

— У вас, Наталю, у вас; шкода тільки, що окрім батька, нікого більше не застав дома.

Підчас цієї розмови Петренко все потрошечку наближав ся до Наталки і не зводив з неї очей. Наталка хоч і зупинилась, але-ж після кожного паничевого запитання поривала ся йти до дому і, відповівши якесь там слово, що хвилини відступала від Петренка на бік. Андрій спостеріг Наталчину думку і, щоб вона не втікла, невпинно задавав їй одно за другим запитання і цім адержував її рухи. Коли-ж джерело розмови спорожнилось, Петренко промовив:

— Ну, прощай, красавице! — і з ціми словами права рука його якось сама по собі простягла ся до Наталки.

Наталку ні скільки не здивувало таке паничеве шанування, вона те-ж спокійно і сьміливо простягла йому свою руку.

Стиснувши Наталці руку, Петренко встиг ще тихенько та ласкаво поляскати її рукою по щоці і промовити:

— Чи бач, яка ти гарнесенька!

Наталка засоромилась і швидко пішла до дому. Почервонів злегенька і Петренко; йому здало ся, що останній його вчинок, се-б то ласкаве ляскання по щоці, зовсім якось був не до речі, він так робив тільки з мужичими дітьми, та й то тільки тоді, коли останні дуже йому подобались, а тут ні з сього, ні з того так повів ся він і з Наталкою, — зовсім уже не дитиною...

— Еге, не гаразд, не гаразд вийшло, — міркував Петренко, — руку, наприклад, подав... Зовсім не розумію, як воно все оце скоїлось!... А Наталка, справді, не аби якої краси дівчина, навіть вельми гарнесенька, а особливо яка вона приязна!... Надзвичайно приязна!... Голос, погляди, мова — усе напоєно якимись потайними чарами!... І Петренкови ділові думки відступили на другий план.

V.

Повернувшись до дому, Петренко увесь вечір похажав по своїй кімнаті та, міркуючи про щось цікаве, невпинно висвистував, а то й висьпівував напівголосно уривок однієї пісні, вимовляючи з неї раз-по-раз тільки оці слова:

Очи чорні, як терпючок,
Брови рівні, як шворочок,
Лице біле, румяне, —
Серце мов вохане!

Наталка те-ж цього вечера була дуже весела. Попрошавшись з паничем та прийшовши у свою хату, вона чула, що лице її горіло неначе огнем, на душі почувалось якесь сьвято, а на язык так і котились слова веселих пісень.

— А до нас, Наталю, панич приходив! — промовив Іван, коли дочка його увійшла в хату.

Батькові слова збутуражили чогось Наталку, вона вагалась і не знала, що їй сказати, нарешті промовила:

— Панич?... Здасть ся, я зустріла його... Та певне то був він...

Наталка говорила не по правді, а на віщо, сама того не розуміла.

Та батько й не вслухав ся до слів своєї дочки, він зараз почав їй розказувати, чого саме приходив панич, яку дав пораду і нарешті завершив тим, що з усіми подробицями висловив свої власні думки та надії, що як то воно все буде добре, коли складеть ся так, як він тепер надумав ся; під самий же кінець Іван широко розхвалив Петренка, величаючи його паничем добрим, розумним, прихильним до людського лиха і т. иньше.

Наталці зовсім не подобалось батькове оповідання, але зауваживши, що він був вельми веселий, вона вдавала з себе зацікавлену і прослухала його до кінця.

Розказавши дочці про всі свої надії та радощі, Іван знову взяв ся за своє діло, а Наталка, як і слід сподіватись, увзяла ся за своє — вона, неначе той соловейко, залила ся дівинками, веселими піснями, жваво перебігаючи з одної пісні на другу.

Годин може через дві прийшла до дому й Параска. Іван привітав і її вїсткою про панича, і те-ж наказав дуже багато про його пораду громадою купити гурт дерева. Параска зацікавилась далеко більше, ніж її дочка, і балачки їх про будівлю нової хати затягли ся дуже довго. Нарешті котресь таки з старих агадало, що час уже й вечеряти та лягати спати. Проти сього не суперечив ся ніхто і сім'я почала вечеряти.

Через якусь там годину у Івановій хаті зробилось спокійно, тихо і темно, — сім'я полягала спати. Але даремно поспішали ся вони на відпочинок, бо хоч у хаті було й тихо, але про сон не думав з їх ніхто, усі троє прикидали ся тільки, що ніби-б то вони сплять, насправжки-ж кожен з їх міркував свої потайні думки.

Про що міркували старі, — відгадати не трудно, а того ми їх обійдемо і спинимось тільки на Наталчиних міркуваннях.

Петренкові слова: „чи бач, яка ти гарнесенька“, глибоко запали у Наталчину душу і вона тепер міркувала про їх. Не один парубок називав її „гарнесенькою“, не один називав „красунею“, „чарівницею“, але називання такі не робили на Наталку ніякого вражіння; не вірила вона парубочим словам... Та й справді, мало хіба може наговорити парубок улесливих слів вродливій дівчині, аби тільки вона не противилась, та не проганяла його від себе, коли він до неї залицяєть ся? Наталка знала це добре і улесливим словам не піддавалась ніколи; вона скорій, без жадної ввічливости, відпихала від себе такого парубка і навіть гнівалась на його насправжки. Але-ж ось назвав її гарнесенькою сам панич. Паничеві слова мали зовсім иньшу вагу, панич красу розуміє, і дурно говорити не буде. Улесливі слова свої промовив він не на те, щоб прихилити до себе Наталку не задля того, щоб вона не відпихнула його від себе, а тільки мабуть того, що вона таки й справді гарнесенька. А що, як він помштукував?... О, ні, слова ті промовив він справжнім, не жартовливим голосом. Та й задля чого йому жартувати, на віщо говорити неправду? Він же добре знає, що сільська дівчина відпихнути його не насьмілить ся, не вагається також ні виляяти, ні посьміятись, а коли так, то й виходить, що хитрувати йому

Generated on 2015-08-15 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зовсім не випадало... Та ще й те сказати, за віщо-б його відіхнула дівчина? Панич зовсім не те що простий парубок! Цей завжди ціляє тільки уціцнути, або штовхнути дівчину, а в панича і думки такої немає; він тільки поговорив приязнецько, поторкав тихенько по щоці, та подав свою руку, от і все... А яка ніженька, яка мякенька у його рука!... Господи, що як би мені такий чоловік! Щасливі панночки, що у їх такі женихи!... Але-ж на те вони й панночки, того й не похажі на нас, простих дівчат, того то й живуть вони у роскошах, та у нестощах, і учені, і всі їм кланяють ся... Коли-б на мою долю випало вродитись панночкою, то окрім Петренка, я ні за кого в світі не вишла-б заміж!... Е, та й дурна-ж я, дурна! І чому-б мені було ще не постояти та не побалакати в паничем? Піді-ж, усе спішила, усе поривалась, а куди? а чого?... Сказано — дурна, от і все!... А цікаво було-б знати, чи подумав панич про мене хоть що небудь, чи ні? Певне ні, та й що йому про мене думати? Хіба я йому потрібна? Хіба пани можуть думати за просту дівчину? У їх думки свої, власні, панські, та ще й які мабуть думки! Цікаво було-б знати, про що справді пани міркують? А може вони й не міркують ніколи? Та й про що міркувати їм? Одягнені, обути, нагодовані, гроші мають, повагу, шану від усіх, — чого-ж їм більш треба? Про що їм ще міркувати?... А що, як міркують? Але-ж про що? Цікаво було-б розпитати про не навича... А мей-б і можна було, коли він прийде за ятерами... А як ти до його доступиш ся, як запиташ, коли до панів завжди почувашь ся якась боязність?

І довго, довго думала Наталка, але прийшов нарешті сон і до неї, заснула й вона.

VI.

Петренкова порада купити гуртом дерева на будівлі подобалась багато декому з селян, тільки-ж, на лихо, не в кожного з їх була спроможність пристати до спілки, бо у багатьох, окрім бажання збудувати нову хату, другого не було нічого; се-б то не ханало найголовнішого — гроший. Одначе спілка все таки склалась. Днів через два, чи три, до Івана зібрало ся чоловіка десять селян і, порадившись поміж себе, оповістили про свою згоду Петренка, а цей завершив порадити, що того-ж таки місяця спілка закупила потрібний гурт дерева, а далі зрубала його спільними силами і, діждавшись доброї зимової дороги, почали перевозити. Правда, недостача коний загальмувала трохи возовицю, але-ж на те ніхто не скаржив ся, бо взимку завжди буває безробіття, а того й ремствувати було ні на що.

Коли возовиця скінчилась, Петренко старанно зробив рахунок потраченим грошам та праці і поділив ся тоді з своїми спільниками зовсім уже готовим деревом. Скупщина поодиноких невеликих сил у одну силу дала все таки досить добрі умовини і спільники були такі раді, що не могли навіть нахвалитись Петренком, бо тільки дякуючи йому, кожна колода спільникам обійшлась копійко на 10—12 дешевше, ніж коштувала-б вона в поодинокій купівлі.

Андрій Петренко те-ж був задовольнений своєю діяльністю і пораив ще громадянам збудувати спільну олійницю. На почин сього діла він з свого боку пообіцяв дати трохи дрібного дерева, та ще зверх того кілька важких дубових пнів на тарани. Громада вислухала Петренка уважно, але користь такої олійниці зрозуміла не зразу. Особливо громадяни збили з пантелику те, що ніяк вони не здолали виявити собі докладнецько, кому саме належати ме олійниця, хто буде її певний господар? Спільну купівлю дерева вони зрозуміли добре, бо знали, що дерево буде розділене і, кожний пан мати ме свого власного хазяїна, громадська-ж олійниця була задля їх зовсім такій туманувата річ.

Петренко довго освічував селянам цю незрозумілість, і нарешті свого таки добив ся. Він показав селянам, як на зразок громадської власності, на церкву, на школу, гамазеві і дещо иньше і довів їм, що олійниця те-ж буде пристасована до таких будівель, те-ж вважати меть ся громадською власністю і буде задля громади невміру користішша проти усіх тих олійниць, що належать поодиноким господарям-олійникам.

Після довгенької поради та ще навіть і спірки, селяни згодились нарешті довести до діла цю Петренкову пораду,

але-ж багато декого з їх не покидала і та думка, що коли олійниця не мати ме одного якогось певного хазяїна, то її легесенько можна буде самим же таки селянам розтягти на топилво, або на иньше що, яко будівлю неналежну ні до кого.

Не вважаючи на видому Петренкову діяльність в громадї і, загально, на турботи по власних господарських справах, сердешне діло його те-ж не холонуло. Він умів замутитись як не цім, то тим, і частенько, неначе й справді за ділом, почав заходити до Івана Горобля і просиджував там за балачками цілі вечорі. З тижня до тижня і Іванова сім'я так призвичаїлась до панича, що через якийсь час він уже був у їх неначе свій сім'янин. На його вже стали навіть дивитись, як не на пана, котрий тільки й тямить, що добре попоїсти та чепурнецько прибратись, або там прочитати якусь книжку, — та от і все, а як на пана, котрий, опріч переліченого, розуміє багато дечого й иньшого, і розуміє не по панськи — „як небудь“, а хіба трохи тільки не так, як і самі селяни.

Він наприклад раив Іванови, що коли цей почне будувати нову хату, то щоб поробив у ній великі вікна, високу стелю та ще навіть відгородив і особіну кімнатку; але-ж не довівши своєї думки до кінця, зарав висловив і ту щиріцу, якою керують ся селяни, будуючи свої хати, і завжди думають, що окрім їх не знає її ні один пан. Петренкові слова були такі:

— Я почав тобі, Іване, раяти, як би слід збудувати хату, але, на превеликий жаль, мушу завершити тим, що будувати так вельми-б тільки бажало ся, але-ж я добре знаю, що хата з високою стелею та великими вікнами потягне зимою багато топилва, а при сучасних, злиденних обставинах, усе те, що тягне лишню копійку, задля вас неможливе.

Іван на таку паничеву мову кивнув тільки головою, бо додати до його слів не мав нічого, але-ж на промовлені слова він значно звернув увагу і не далі як другого дня став хвалитись своїм сусідам, що Петренко панич не абиякий, що він розуміє просте людське життя, хіба трохи тільки не так, як самі селяни, а того, коли він що рає, то слід би прислухатись до його краще, а не так, як завжди звикли вислухувати панів!

А як селяни звикли вислухувати панів — це вже річ відома! Перш над усе вони вважають панів недотепними і не-тямущими в житті нічогісенько, а того й слухати їх слід тільки того, що вони пани, згоджуватись з ними і не перечити вляти таки того, що пан вважає себе за дуже розумного і коли йому перечать, то він не тільки що гніваєть ся, а навіть може і вилаяти добре. Не вважаючи на це, панови все-ж таки треба за кожну його пораду вклонитись і подякувати, бо йому адавєнь вклонялись діди і прадіди. А що до панської поради, то на неї не тільки не слід звертати ні жадної уваги, а найкраще не вслухуватись навіть, про що він і річ зводив! Коли-ж панови і слід у чому небудь вірити, так це тільки у судових справах, в лікаруванні трохи і взагалі в тих річах, які близенько не стасують ся до самої щиріці громадського, народного життя.

Що-ж до Петренка, то цей за зиму встиг висловити багато ще дечого такого, що селяни почали дивитись на його далеко інакше, і не тільки стали вважати на його промови, а інколи навіть звертались до панича і за порадою.

Наталка те-ж оговталась з Петренком; боязливність її усе потрошку зменшалась і вона встигла вже навіть розпитати його і про те, чи думають пани про що небудь, чи ні? Оце останнє Наталчине запитання Петренко зустрів досить умло, — він не жартував, не всміхав ся, а з великою охотою і подробицями почав доводити Наталці, що пани не тільки думають взагалі, а ще навіть невміру більше, ніж селяни. Наталка уважно вислухувала всі ті приклади, які доводив їй Петренко, а докази його були справді докладні, що Наталка не тільки згодилась і повірила паничеві, що пани можуть думати, а навіть спочула внутрішній сором, що наважилась звернутись до його з таким нерозумним запитанням.

Поважні, а не жартовливі Петренкові відносини до всього того, чого не розуміла Наталка, зробили те, що цікава до всього дівчина почала неабаром звертатись до панича з усіма тими запитаннями, які тільки спадали їй на думку, а запи-

таннів таких збиралося у неї дуже багато. Петренко прихильно вислухував зацікавлену дівчину і на кожне її запитання відповідав докладно і зрозуміло. Наталці дуже подобались такі паничеві оповіді та пояснення і вона вислухувала його так уважно, що, здавалося, цілком затвержувала усе сказане від слова до слова. Чим далі Наталчина цікавість робилася такою широкою та безкраєю, що Петренко ледві встигав докладенько відповідати їй на всі ті запитання, які збирала вона до його приходу.

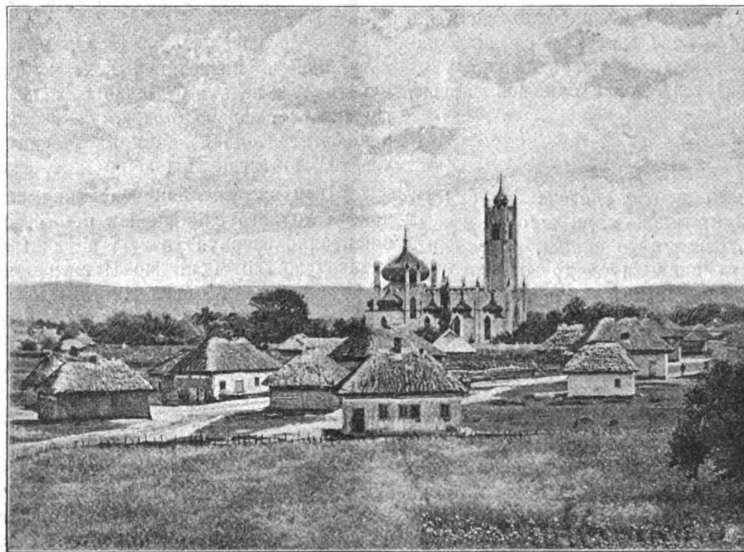
Не вважаючи на чималу частину дитячої безпечности, Наталка була досить красномрійною дівчиною і іноді задавала Петренкові такі запитання, що становили його, як кажуть, ні в сід, ні в тих. Їй, наприклад, спадали на думку такі запитання: Чи говорять поміж собою дерева, чи ні? — Чи боляче їм, коли їх рубають, чи ні? Або й такі: — Чого на кожному дереві безпреміно велене листя? — Чому не так: на одному чорне, на другому біле, а там червоне, блакитне і т. д.? Всі ці запитання звичайно стосувались до Петренка і йому треба було дати на їх відповідь, і не с'як-так відмовити, а так, щоб Наталка зрозуміла усе докладно, ясно, бо коли інакше, то вона закидає тоді Петренка цілою зграєю по-

преміно вивчити Наталку грамоти. Але остання думка була задля його і не важка, і не страшна, а навпаки — він з дорогою душею радий був узятись за таке діло!... І Андрій Петренко через якийсь там час справді таки почав учити Наталку грамоти.

Спершу Іван та Параска якось не зовсім охоче вислухали Петренка, що думав він вчити їх дочку грамоти, але-ж побачивши надзвичайну радість до вчення самої Наталки, мусіли згодитись і навіть подякували паничеві за таку його ласку.

Вчення Петренко розпочав невдовзі до Різдва і взяв ся до діла дуже пильно. Наталка показала себе досить здатною до вчення і грамота пішла дуже добре.

Іван та Параска, що були спершу неуважні до вчення, почали тепер радуватись, а через якийсь час і зовсім таки опинились вони аж на десятому небі від радощів. Останній випадок склав ся так. На масниці Іван був у повітовому місті і там купив у книгаря „Життя сьвятої великомучениці Варвари“. Він би може й не купував її, та спало йому на думку вивірити, чи прочитає Наталка таку книжку, якої зроду й не бачила, чи ні? Іванови, бачите, все чогось здавалось, що Наталка може розбирати тільки ті книжки, які дає їй панич,

Церква в містечку Мошни, Чернаського повіта.

бічних запитаннів і відмовляти на їх прийшло ся-б ще труднійше.

Така Наталчина цікавість дуже подобалась Петренкові і він сам почав всмюктуватись по тій стежці, бо докладні відповіді та пояснення на Наталчині запитання приносили немалу користь і йому самому. А правду кажучи, Наталчині запитання не раз таки наводили Петренка на такі речі, про які і думка в голові його не роїлась ніколи.

Коротенько кажучи, Петренкові справи були з усіх боків досить таки докладні. Перш над усе він став видимо залевняти ся, що його мрії — працювати на користь народови — почали сповнятись; власне господарство вело ся те-ж не погано; крім того досить ще лишало ся у його часу і на розмови, і на головні праці; нарешті він був певен і тому, що чорнобрива, зграбнесенька чарівниця Наталка те-ж відносилась до його ласкаво, привітно, любязенько і, oprіч того, завжди з великою пильністю вислухувала його оповідання про всякі речі і пам'ятала їх занадто добре. А після сього чого-ж йому ще було бажати? Та Петренко, здасть ся, нічого вже більше й не бажав! Коли-ж і була в голові його ще одна не виповнена думка, так це тільки така: бажало ся йому без-

а того то хоть він і радував ся потроху, але-ж разом з тим і вагав ся.

Іван повернув ся до дому у вечері і книжки свої не тільки не показав, а навіть не признавав ся нікому, що й купив її; так він зробив того, що застав у своїй хаті панича і бояв ся, щоб той не присилував його показати книжку і не поміг Наталці розібрати її зарані. Другого-ж дня ранком, а випало саме якесь сьвято, Іван перш над усе найшов книжечку і, віддаючи її Наталці, промовив хитрувато:

— А-ну лиш, доню, прочитай нам одю книжечку!

Наталка взяла, розгляділа її з великою цікавістю і, нарешті, на превелику Іванову дивовижу, почала читати.

Читання книжечки тягнуло ся годин зо дві, бо Наталка читала це дуже не швидко. Одначе, не вважаючи на таке гальмувате читання, Іван з Параскою зрозуміли все і просиділи дві години не тільки терпеливо, а навіть вельми уважливо і з великою радістю.

Коли-ж у вечері, того таки дня, прийшов до їх Петренко, то і в очах, і в речах Івана та Параски зустрінув таку ширшу дяку, якої не сподівав ся стрінути ніколи. А що була Наталка рада, то про це вже нема чого й казати!

[Далі буде].

Осінні пісні.

IV. *)

В підоці пліюскалась рибонька,
Пліюскалась сімо і там —
Берегом ладкала дівонька,
Ладкала цвітам-сестрам.

Зглянула рибонька хрущика,
Золотом хрущик снів —
Стрітила дівонька хлопчика,
Хлопчик на дудочці грав.

Хоче ся хрущика рибонці
І підпливає до дна —
Вдав ся той парубок дівонці,
З хлопцем гуляє одна.

Бачить се матінка рибоньки,
Каж дитину свою —
Бачить і матінка дівоньки,
Каж Марусю свою:

„Хрущик на удици, рибонько,
В него під крильми гачок —
В дудочці хлопчика, дівонько,
Повно любови стрілок.

„Зловить тя рибонько, серденько,
Зловить на удку рибак —
Стрільть тя, дівонько серденько,
В серце й покине козак“.

Та не послухала рибонька,
Вбила ся на гачка конець —
За поцілунками хлопчика
Втратила дівка вінець.

К. Устиянович.

Щ А С Т Ё.

У хатині тихій,
Що в зеленій пуці
Заховалась нишком,
Вони пробували.
Як ясне сонце
Був такий він гарний,
Як зоря вечірня,
Миля в його сяла.
Єсть у їх що їсти,
Є в що одягти ся, —
Більше-ж ні про віщо
Дбати їм не треба.
Від чужого ока
Тут вони сховали
Щастє, що дало їм
Вірнеє кохання.
І в величній храмі
Вічної природи
Те кохання вірне
Пишно розцвіло ся.
І таке велике
Щастє їм судилось
Під крилом в сьвятої
Матері-природи,
Що за весь останній
Сьвіт вони забули
І не ждали краю
Тому раюванню.

Пишний раз був ранок
І вони обоє
Вийшли із хатини
Сонцєви на зустріч.
А із їми вкуні
І весь гай зелений,

І пташки, і квіти,
День ясний витають.
Тільки що це з їми?
Що такеє сталось,
Що вони так пильно
Дивлять ся круг себе?
Сонце встало ясно,
Як і перш вставало;
Все в зеленім гаї
Вродюк пишає;
І пташки щебечуть
Так, як щебетали,
І квітки розкішні
Стелють ся мов килим.
Та уже не ваблять
Пишні квіти ока,
Серця не сповняє
Сьлів гучний природи, —
Мов чогось їм треба,
Щось вони забули, —
Тільки що? згадати
Не змогли поки...
Так минув і день цей,
І багато другіх, —
Все вони сумують,
А чого, — не знають:
Не сповня їх щастєм
Вірнеє кохання,
Все навкруг померхло,
Сумом одягло ся.

Раз на землю тихий
Вже спускав ся вечір, —
На порозі в хаті
Вдвох вони сиділи.

Смуток на обличчю
В їх тяжкий відбив ся,
І не чуть розмови
Тихої між ними.
Погляд їх журливий
Деє далеко линув,
Мов шукав, де щастє
Їхнеє сховалось...
Коли це зненацька
Якась постать людська
Між куців з'явилась
І до їх підходить.
Був то не старий ще
Чоловик; одежа
По куцах колючих
Вся йому подралась;
Видко, що стомив ся,
Видко, як в обличчю
Горе люте й мука
Віразно відбились...
Підійшов до хати
І промовив стиха:
„Добрі люди, можна
Відпочити з вами?
Я стомивсь, я змучивсь...
Пустіте... для Бога!“
І той голос тихий
Їм дійшов до серця,
Полились відразу
У обох їх слюви.
І вони устали
І людину ту
Так як брата наче
Привитали зараз;
Повели з собою
У свою хатину,

Щоб від втоми міг він
Відпочити в хаті.
І про себе правду
Всю їм розказав він:
Про свої всі муки,
Про гірку недолю,
І вони вжахнулись,
Слухавши про горе
І з любовю щиро
Гостя розважали.
Тільки не судилось
Вільш йому прожити:
Він умер, завнавши
Вратньої любови...
І його в зеленім
Поховали гаї,
І у їх у серці
Він бо нагадав їм,
Що вони забули,
Чим ще споконвіку
Сьвіт увесь держить ся:
Що тоді правдиве
Щастє наше буде,
Як для щастя інших
Будем працювати,
А вони про власне
Щастє тільки й дбали,
А про муки й горе
Людськеє забули..

* * *

І вони устали,
І пішли у сьвіта
І до їх вернулось
Згубленеє щастє...

М. Загірня.

П О К Л И К.

[З слов. поета Самійла Томашяка].

Гей, Слов'яни, ще річ наша жьаво роздаєть ся,
Доки наше серце щире за народ наш бєть ся;
Живе, живе дух слов'янський, віки буде жити;
Грім чи пекло, — будь що буде, — не маєм тужити!

Даром мови вєславив Бог нас, Бог наш громовладний;
Того дару не посьміє від нас вирвать жадний!
Хай чортів є, скільки люду, — що те заподіє?
Бог за нами; хто проти нас, того вихром звіє...

Хай реве над нами буря, усе грізно крушить:
Валить скелі, лама дуба, землю з місця рушить, —
Твердий, певний, як мур — камінь, край наш не загине,
Хто-ж наш зрадить, земля чорна без жалю поглине!

Павло Граб.

БАВА КАЛИНИХА.

→ [з дїтських споминок]. ←

I.

З усіх споминок мого дитинства, найбільш запала мені
у пам'ять трагічна доля баби Калинихи.
Як живу я бачу перед собою оту високу, чудну
фігуру в довгій, білій сьвітцї,*) що схилившись до печі,
стоїть обернувшись задубілими від морозу руками о гарячий ко-
мин: то було зимою.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN 2

*) Гл. Чо 9 на стор 207

*) В нашій стороні не носять білих сьвітц.

Первістну її історію я мало знаю... Чула, що вона була колись гарною й багатою дівкою, закохалась у якогось злидаря, паницю й гуляку, і пішла за його заміж. Він скоро вмер, прогулявши усі жіничні достатки, і покинув її убогою удовою, з малою дитиною на руках і не в повнім розумі...

Дівчинці було вже чотири роки, коли вона ослібла. За цей тяжкий злучай, сама баба Калиниха, супокійно, з своєю незмінною, добродушно-ідіотичною усмішкою на широких устах, розказувала так:

— Бачте, галочко, у Татьянки стали боліти очі... От я й пішла до баби — мені люди нараjali, галочко!... А вона й присовітує мені купаросом дитині очі припекти... Прийшла я, галочко, до дому, розпалала у печі, нагріла у черепочку купаросу, та тільки що до дитини — а вона, галочко, у крик: „Не хочу!... Не хочу!“... І руками й ногами відбиваєть ся... Кажу їй: „Чого ти боїш ся?... Чи бач, як гарно пахне?“... Дак де там, ані приступу... Бачу я, галочко, що нічого так не зроблю, узяла пояса, звязала їй руки й ноги і силком припекла очі... Вона тільки скрикнула й відразу зомліла... З тієї пори, галочко, і сліпа стала... не бачить!...

Проживала баба Калиниха „підсуєдкою“ у нашій хаті, що була зараз за двором через дорогу, біля саду... За хату і город вона відробляла нам свою працею, то значить — як і другі „підсуєдки“ — ходила до нас біле прати, шкребла буряки в осени на борщ, копала картоплю, і т. д. Жала вона на нашій ниві за третій або четвертий сніг, а не за пятий, як було чужим досить... На Різдвяні Святки їй послали усе, що треба до „куті“, а на Великдень пекли паску і давали четвертину сала і кілька крашанок. Таке у нас було заведене для усіх „підсуєдків“... Але, гляючи на убожество, старість і беззахистність баби Калинихи, з неї не багацько вимагали робити і помагали їй не тим, то сим... Ще й до того вона була моя „найлюбіша“...

Дочка її, сліпа Татьяна, здорова й гарна дівка, з пишною, темно-русою кошою і білим та рум'яним лицем, зимою сиділа у матері і прала на відробітки, а літом ходила із старцями по селах і ярмарках, прохати милостині.

II.

Чудна була якась ця баба Калиниха!... Щось таке посереднє між ідіоткою і божевільною... Здавалось, вона неспосібна була відчувати ані фізичного, ані сердечного болю... Так як закам'яніла!... Було наші наймити — хлопці та дівчата — сьміють ся з неї, видумують їй усякі шутки, а вона й байдуже!... Посьміхуєть ся собі помаленьку своєю добродушною, ідіотичною усмішкою... Тільки гарні очі якось дико й сумно поблискують зид густих брів... Отсі очі зовсім не підходили до її усмішки...

Вона було усе балака сама до себе — що думає робити, те й говорить... Усе щось бубонять, тільки й чути її найлюбіше слово „галочко“: — „Отсе, галочко, піду води принесу... Розпало, галочко, у печі... Поставлю, галочко, горщик у жар“... і т. д. Можна було усе знати, аби прислухатись до її розмови, нічого не втаїть!... Як лучалось, що дуже холодно у хаті, то вона візьме, пробє дїрку на печі, та й сядє зверху: „Тепленько, мовляв, галочко“... Трохи було пожежі не наробить!... А то одного разу вкрала вона у нас соломі з клуні, забула одначе там свої рукавиці, ше й стежечку солом'яну натрусила до своєї хати у снігу... Відразу і пізнали злодія... Що насьміялись тоді з неї!...

Але бували такі години, що вона немов би опам'ятовувалась, розум їй прояснював ся і вона бачила своє горе... Тоді вона гірко, але не без гумору, сама сьміялась над своєю бідою, пригадувала своє колишнє, щасливе життє, і сьпівала старечим, дріжжачим голосом давні пісні, колядки і щедрівки своєї молодости, на велику втіху і веселість дворової челяді... А мені було чогось тяжко її слухати!...

Зимою баба Калиниха ходила жати собі на топливо очерет у нас на болоті — то була одна з її привілежій: у нашій стеновій стороні скупно на топливо...

Що день у одну й ту-ж пору, біля другої або третьої години після півдня, двері у нашій пекарні відчиняють ся і на порозі, плентаючись ногами і кретаючи, появляєть ся баба Калиниха: довга, біла сніта, підперезана широким, зе-

леним поясом, бєть ся їй по пятах, голова укутана яксь драпєть, на руках здоровенні, сиві рукавиці, у руках ціпок... Дико й сумно поблискують чорні, як вуглі, очі, зид густих, наспуленних бров, тільки на поснілїх устах блудить та-ж сама добродушно-ідіотична, так не підходяча сьмє усмішка...

— Здрастуйте, галочко! — вимовляє баба Калиниха, ставши біля порога і усім низенько кланяючись. — Боже вам поможи!...

За тим вона йде далі, скида рукавиці і кладе їх на лаві, ставить у куток ціпок, що вона називає своїм „конєм“, і що, після її слів, вона без його пропаде, — і, схилившись до печі, опираєть ся о гарячий комин, долонями уперед, своїми задубілими, поснілїми від холоду руками...

Отакою я її бачу у своїх споминках і отакою вона мені постійно ввижаєть ся!...

Нагрівшись і побалакавши, баба Калиниха йде на болото, що у нас зараз під горою... Супокійно, не поспішаючись, який би там не був цупкий мороз, жє вона той очерет, супокійно те-ж, не поспішаючись, тягне вона поза спиною, крєкчучи, свій кулик, звязаний зеленим поясом, що на той час здійняла з себе, і знов заходить до нас у пекарню нагрітись, і йде тоді вже до дому...

І так що дня!... Мабуть і довго воно так би було, як би не безшастний, тяжкий злучай, що відразу скоротив віку бабі Калинихі... Мені було тоді біля п'ятнадцяти років і ми вже зовсім переїхали жити на село...

III.

То був поганий, зимовий день. Сумно гула страшна завирюха, так і засиплюючи вікна дрібним, мокрим снігом. Я сиділа стревожена на лаві у нашій пекарні, прислухаючись до усякого шелесту, чи не йде баба Калиниха: вже смеркалось, а її усе не було з болота...

Аж от накінець двері рипнули і у хату увійшла бажана фігура, уся заспана з голови до ніг мокрим снігом.

— Чого, бабо, забарились так?... Чи холодно? — спиталась я, зрадівши, — мені відразу від серця відступило...

— Ні, галочко, не холодно, — відповіла баба Калиниха з своєю незмінною усмішкою, — тільки страшна дуже завирюха!... Так мете, галочко, так мете!... Нічого й не видно!... Як заліла я, галочко, у кучерю між очеретами — думала, що й не вилізу!... Там і дуба дам'!... Та спасибі „конику“ — виратував!...

Вона обережно поставила у куток піпка, скинула рукавиці, отрусилась від снігу і стала біля печі грїтись...

Нагрівшись — коли баба Калиниха зібралась вже йти до дому, я їй подала чималий шматок, тільки що спеченого, ще гарячого хліба. Вона сердечно подякувала, положила його собі за пазуху і, звичайно, низенько вклонившись, вийшла з хати. Я звеліла дівчині провєсти її до перелазу, опасуючись, щоб вона, сліпаючи, як не заблудила під таку завирюху... Господи, як би я була знала!...

Другого дня ранком, коли завирюха вже втихла і яснє, веселе сонечко підіймалось у нас понад болотом, густо вкритим снігом, я вийшла з кімнат і тільки що пішла до пекарні, що була через двір, коли тут почула якийсь крик і плач біля хати баби Калинихи... Серце мені так і стисло, я відразу почувла, що там скоїлось щось не добре, і як мога скорій, побігла туди...

Передо мною була така тяжка картина!...

На порозі, беззахистно ухопившись руками за одвірок, стояла Татьяна... Подрана, розхристана сорочка ледве покривала її біде, пишне тіло, ноги були босі, коси розпатлані... Голосно ридючи, вона розказувала зібравшій ся біля неї купці людей:

— Учора мати пішли на болото жати очерет, та й досі не вертались... Дожидала я їх, дожидала — немає!... Ну, думаю, се вони зайшли десь у двір погрїтись, та й забарились... Подїзла собі на піч, лягла й заснула... Коли прокидаєсь — мабуть вже у ночі — прислухаюсь — тихо, тихо так... Мені стало немов моторошно чогось... „Мамо, мамо!“ — кажу... Нічого не чути!... Злізла я з печі і помацки стала шукати по всій хаті — нема їх!... Боже мій, що мені робити тут з моїми сліпими очима!... Покликати кого — хто-ж почує

у ночі, та ще й під таку завирюху?... Самій піти — не знаю куди!... Таке, їй Богу, горенько!... Лучше мені у могилу живій лягти, ані-ж у друге таку ніч перебути!... Мучилась я так, мучилась, не одну, мабуть, годину!... Мені вже здавалось, що й віколи цьому кінця не буде!... Коли тут, спаскі Богу, чую — до церкви дзвонять... Згадала я, що сьогодні у нас неділя і то, значить, наступив ранок... Отсе я й вийшла на поріг та й стала гукити — думаю, йти муть люди до церкви, то почують мене... Скажіть мені, де мої матір?... Може вони вже десь змерзли на болоті, або їх вовки з'їли?... Не дурно вже їм тієї ночі усе свічечки вживались!... То на покуті, то на лаві, то під полом... Усе казали: „Дивись, дивись, он де вже блищить!... О, вже куди перебігла!... Дивись, дивись!“... Забулись, що я й сліпа!... Мене аж острах якийсь узяв... То вже не дурно їм, то їм перед смертю!... Ой, матіночко-ж моя ріднесенька!... Де-ж то вони тепер!...

І Татьяна ізнов заголосила, ламаючи руки...

Але я її трохи заспокоїла, сказавши, що бачила бабу Калиниху, після того, як вона вернулась з болота, її увели у хату [тепер тільки надумались!] і дехто зостався біля неї, а я і другі пішли до нас мерщій у двір, звістити за нею...

IV.

Найпоперед батько послав по усіх сусідах — але баби Калинихи нігде не було і ніхто її не бачив... Тоді забравши своїх хлопців — сам уперед, пішли вони гуртом шукати її на болоті.

Щоб дійти до дому від нашого двора, бабі Калинісі треба було перейти через широкий загін, і там вже, по той бік дороги, як я вже й казала, стояла її хата, що одиноко притулила ся до великого саду...

Глибокий слід у снігу як раз і йшов через загін до самого перелазу, де дівчина, що провадила бабу Калиниху, покинула її, але тут замість того, щоб перейти на той бік, баба Калиниха, видко заблудивши, узяла у ліво і, плентаючись, стала спускатись у низ... Тут вона перелізла через другий перелаз, взявши мабуть його за перший, і опинилась на горбоді у березі, біля болота. На спуску гори, що понад сажалкою лежав її „кінь“, рукавиці і кулик очерету, звязаний її зеленим поясом... Увесь сніг був подряпаний її руками... Видно, сердєга, дралась на гору, та й не видерлась!...

Звідсіля страшно поплентаний слід повів на болото... Тут вона, видко, немало блудила поміж очеретами у глибоких кучерягах... У однім місці знайшли її запаску, що стреміла внід снігу, а там, далі, і саму бабу Калиниху...

Лежить собі навзнік, простягшись в увесь свій високий зріст, руки широко розкидані, пальці у конвульсиях подергають, чорні, блискучі очі сумно і страшно поводять навкруг... Тут же біля неї на снігу лежить той шматок хліба, що я їй учора подала... І не довелось, сердешній, його їсти!... Але диво, як вона не змерзла, як до неї вовки не добрались!... Видно-ж і собаки біля неї близько не було!...

Її хотіли підняти і занести у хату, але сього годі було зробити, тіло вовсім одубіло, стало як кістка... Тоді привезли сани, положили її вповодж і відвезли до нашої пекарні... Тут її прижостили долі на соломі, розібрали її ми з матір'ю та ще в однією наймичкою, стали відтирати її снігом...*) Одну хвилину, коли я розтирала їй руки, вона відразу вхопилась за мою і міцно її стиснула...

*) Земських ліварів тоді у нас ще не було...

— „Що то було таке?“ — питалась я й тепер сама себе, — чи то була передсмертна конвульсія, чи може німа просьба матері за свою сліпу дитину, що вона покидав беззахистною сиротою?... Я не знаю, але й досі я немов чую на своїй руці те останнє стискання вмираючої...

Вже тіло баби Калинихи стало м'яке, лице її почервоніло, і вона стала не то стогнати, не то якось мугикати, немов хотіла щось сказати, та не могла... Ми усі мали надію, що вона буде жива і по тій причині не приводили до неї Татьяни, щоб гірше її не бевтежати... [А може вона того й бажала?!...]. Коли тут відразу вона уся витяглась, руки її стиснулись у конвульсиях, тихо обвела вона навкруг себе якимсь чудним поглядом, глибоко вдихнула і заплющила очі... Краска збігла з її лица і воно покритлось смертельною блідотою...

Баби Калинихи не стало...

Але як змінила її смерть!... Де поділась її та ідіотична, добродушна усмішка, той дикий, божевільний погляд?... Риси її були строгі і супокійні... Здавалось, якась глибока, серйозна дума положила свою величну печать на це бліде чоло... Так і хотілось впасти навколішки перед цією невідомою страдалницею... Памятаю — як би я була сама, я припала-б до її ніг і залила-б їх сльозами... Тільки у хаті були люди і мені було чогось стыдно виявляти так перед ними свій жал...

Татяну звістили за смерть її матері, але я не буду казати, як вона привіяла цю звістку... Те й кожний зрозуміє... Тіло баби Калинихи вівезли до її хати, зібрались сусіди, дехто приніс що з одєжини, дехто з угощєня... Умерлу гарно убрали і справили їй такий пишний похорон, немов вона була справжня багатирка... Але, я думаю, їй тепер усе оджо було...

Татяну мої рідні запросили жити у нас, одначе вона перебула у нас тільки одну зиму... Весною-ж, коли розтанув сніг, пригріло тепле сонечко, защебетали пташки — давня привичка узяла своє!... Татьяна сердечно подякувала нам за хліб і сіль і пішла з старцями по селах і ярмарках...

* * *

Минуло кілька років. Був чудовий, літній вечір. Пишно заходило сонце за горизонт, ярим пурпуром заливаючи широкий, зелений степ... Тихо, тихо... Не ворухнеть ся ані одна білиночка... Немов усе завіміло від щастя у цьому величому „на добраніч“ сонця з землею... Навіть степовий жайворонік покірно затих...

Але от здалека відразу почувись гуртові співі... Усе ближче, ближче... То весільна пісня, повна тієї тихої, дівочої печалі і дівної поезії... По улиці наближалась яра, як гірлянда різноцвітних, пишних квіток, процесія розряжених дівчат...

У переді, спляючи на руку старшої дружки, йшла молода у вінку на густих, темно-русих косах, підперезана шитими рушниками.

Процєсія зупинилась насупротив однієї хати, що пустокою стояла одиноко, притулившись до пишного, вишневого саду... Молоду підвели до дверей: вона трічі перехрестилась, уклонилась у землю і, закривши лице руками, тихо заплакала... Співі і знов почались і процесія пішла далі по улиці...

То сліпа старчиха Татьяна, та йшла заміж за такого-ж сліпого старця, як і сама... Але й тут вона не знайшла собі щастя... Він був поганий чоловік, пияниця, пропивав усе, що вони доставали, бив її, і скоро вона змерла... Після неї зосталась дитинка, котру вона було носить привязаною поясом до себе [воно не було сліпе], і що з нею далі сталося, я так і не знаю, хоч і всюди розпитувалась...

Наталка Полтавка.

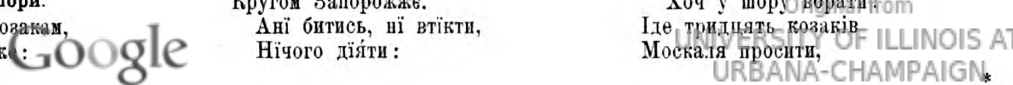
Нові поетичні твори С. Руданського.

◆ [Далі] ◆

82.
Запорозькі шори.
Хтілось битись козакам,
Та не судив, вож:

Заціпили Москалі
Кругом Запорожжє.
Ані битись, ні втікти,
Нічого діяти:

„Треба, кажуть, Москаля
Хоч у шорі вбрати!“
Іде тридцять козаків
Москаля просити,

Щоб пустив їх на лиман
Риб полувити.
Москаль каже: „Так ідїть!“
— А як же без виду?
„Ну, так видать, каже, їм
Кожному по виду!“
— Та на що нам, кажуть ті,
Багато такого?
Для нас, кажуть, тридцяти
Буде і ідного!
Написали одного,
Тридцять положили,
А козаки з тридцяти
Триста зробили.
Та й махнуло трста їх
За лиман із Січі,
На другий день знов ідуть —
Тї-ж самі річі.
Ідуть козаки, та й ідуть,
А Москаль пускає,
Аж Царця Москалям
Приказ посилає,
Щоб Москалі тую Січ
До тла зруйнували,
А козаків щоб усіх
На Кубань забрали.
Москалі до козаків:
„Ура Катерина!“
Але в Січі вже була
Тільки половина.

83.

П р и с л і в я. *)

Вір, не вір, а не кажи: „брешеш“.

I.

Народив ся я на сьвіт,
Як ідного раня
Моя ненька забагла
Шпаків на сидїаня.
А я хлопець молодець
Пожалував мамі,
Серед ліса відпятав
Дупло зі шпакани.
В дупло руку — не іде,
Голови не вихаю,
Сюди туди край душла,
Та й сам улїзаю.
Хожу голий по дуплї...
Шпачинят до ката!
Я в пауху й загорнув
Тї шпачинята.
Вилїзати-б, так не то!...
Я й домудрував ся,
Лиш сокиру притащив —
З дупла прорубав ся.
Гиц із дуба на коня!
Кїнь собі брикає,
А сокира моя все
Зад йому рубас.
Нагадав ся за сім миль,
Назад подивив ся,
А у коня, як на сьміх,
Лиш перед лишив ся.
Я і взяв ся йому зад
З верби підправляти
І підправив. та й залїг
На годинку спати.
А кїнь ходить по траві
І перед насеть ся,

*) Ся пса дуже відрізняєть ся від так званих „Приказок“ С. Руданського, але в рукопису його поміщена в відділі „Приказок“ і навіть з початку, немов „Передмова“; тим ми і лишамо її в сьому відділі.

А зад росте та й росте,
Аж до неба шеть ся.
А для моїх шпаченят
Того було й треба, —
Додрапались по вербі
До самого неба.
Пробудив ся, — до шпаків —
Та де вже до ката!...
Аж на на небі половив
Свої шпаченята...
Ото знову до верби!
А верба й пропала,
Бо коняка напаслась,
Та й знать побрикала.
Щастя тільки, що сьвяти
Не горшки ліпили,
Але якось на той час
Гречку молотили.
Роскавав я їм біду,
Випросив полови,
Та з полови ісукав
Мотуз прездоровий.
Вияв до неба, та й у низ!
Міні й горя мало!...
Аж до низу на сім миль
Мотуза не стало.
З гори й кажуть, що скачи!
Але я не хочу.
Що в горі собі урву,
То в низу наточу.
І спускаєсь собі в низ
Мало й остаєть ся,
Ще-б урвати кілька раз,
А мотуз не рветь ся.
І висів я кілька літ,
Мамина дитина,
І висохла, як дупло,
Уся середина.
А рїй якось пролітав,
Та туди й забрав ся,
Навіс меду, шільників,
Розхазяював ся.
Навіс меду кілька пуд,
Ну його з бідою!
Мотуз рветь ся — я в багно
Чуть не з головою.
А тут якось по багні
І качка ходила,
На чуприну набрела,
Гвіздо собі звїла.
Яць много нанесла,
За дїтий помовка,
Аж нечистая несе
Голодного вовка.
Та фурула з голови,
А той завинув ся,
Поїв яйця, та й на чуб
Хвостом обернув ся.
А я за хвіст: „гуттю-га!“
А вовк налякав ся,
Та як скочить — я і гоп!
На сьвіт показав ся!

II.

І ото вже я підріс,
Лїт десяток було;
Дід ходив ще без штанів,
А батька й не було.
То бувало, коли хто
В гості запрашає,
То дід сяде на полу
Та мене й питає:
„А хто-ж, сину, піде з нас?“
То я його глажу,

— Та хто-б, кажу, не пішов,
Все то ідно — кажу.
Або я піду туди,
А ви сидїть, дїду,
Або ви собі сидїть,
А я туди піду. —
А зимою холодно,
Нїчим затопити,
То й питаєть ся дїдунь:
„Що, сину, робити?“
— А що-ж? кажу, тра комуєь,
Їхати в будинку! —
То бувало й каже дід:
„Хто-ж поїде, синку?“
То я й кажу: — Хоч сидїть,
А я не поїду,
Хоч посиджу я за вас,
А ви ідїте, дїду! —
То бувало й іде дїд...
А раз таки в біса
Потягнув ся вже і я
За дїдом до ліса.
Тільки входимо у ліс,
Аж купа ломачча!
Я сокирою гугун! —
Заяць зпід ломачча.
А ми собі не страшки:
„Гуттю-тю!“ на зайця,
Та живенько за ломач, —
Аж там сиві яйця.
„Заберемо!“ — Заберім!
Зважили дручками,
То на силу, що згорнув
У шапку руками.
Ото я їх і принїс,
А в нас на ту пору
Розквотала ся свиня,
Квокче коло двору.
„Пійміть, дїду!“ Дїд пїйняв,
Посадив на яйця...
То ми мали шість волів,
Як орлів від зайця.
Зараз таки й запрягли,
Припїчок з'орали,
Та такого-ж, кажу, ми
Того хліба мали!...
Що як тих уже женців
Прийшло ся збірати,
То безрукая якась
Сама прийшла жати.
І нажала-ж вона нам
Та кїп наскладала
І стебла вже не було,
А та іще жала.
„А що, сину, каже дїд,
Треба спогадати,
А де то ми ті скирти
Будемо складати?“
То бувало я сиджу,
Та й дїдови раджу:
— Адже-ж у нас комин є,
На комині! — кажу.
На комині як складем,
То й не тра сушити,
А на пічі, як Бог дасть,
Будем молотити! —
То бувало сьвятий хліб
Аж комин колише!...
Ідна тільки нам біда,
Що вклянулись мшї.
А кїт якось на полу
Із дїдуном грав ся,
Від дїдуна гиц на піч,
В сабутку закрив ся.

Та як хвостом замахнув —
Жиди-б його з'їли! —
То в помийницю скирти
Так і полетіли!

III.

А ото вже дід підріс,
Та і одувив ся;
Після нього через рік
І батько родив ся.

Та ото вже тра було
Батька міні вчити;
Але за то, як навчив, —
То-то було жити.

Все було у нас одно
Здатність і заможність
І хазайство й ремество
І смак і набожність.

Мати любить все парне,
А ми з батьком кисле,
Мати парить по селу,
А ми собі киснем.

Мати ходить цілий день,
Тільки оглядає,
А ми з батьком у ночі
Вудку закидаєм.

То бувало так
В добрую годину,
Як не клянуть ся кожух,
То тягнем свитину.

Купувати коли що —
То рука дріжала,
За то купим, то по нас
Аж земля движала.

А набожні що були,
То сохрани Боже!
Як до церкви серед дня
І не пустять може.

То бувало у ночі
Церкву підкопаєм,
Помолитись хоч на час
Таки повлізаєм.

То так собі розжились,
Що й світлицю мали —
Сьвітло ся, куди глянь —
Лиш стовни стояли!

А одежі що було!
Боже твоя воля!
Вісім свит у нас було,
А все тіло голе.

Та й хазайство так ми
Цоряднее мали,
Бо сусіди навкруги
В два плуги орали.

Та й воли які були!
Рога не дістати,
Бо то чорт його і мав
Чого доставати.

А як поле із'орем,
То вже чи є краще?
То не наше, а чуже,
То чуже, не наше!

А раз мати таки нам
Збитка ізробила;
Взяла батьківський кожух
Та гречку й накрила.

А худоби було шмат,
Гречка лиш біліла,
Та з кожуха як пішла —
Чисто гречку з'їла.

А було й таке у нас,
Що ми й лавки мали,
Та все таки через ню
І то позабували.

Як умерла — де було
Домовини взяти?
Мусіли вже для біди
І лавки віддати.

Та ще потім по біді
І обід справляли,
Взяли собі понад став
Людий поскилкали.

Та й просимо їх у двох:
„Пийте юшку, люди!
Як випете тее все —
То там рибка буде!“

А тепер ми ровійшлись,
Батько шинк тримати,
А я не так до шинку,
Як люблю орати.

Батько паний все держит
За шинок рукою,
А я орю, як упюсь,
Носом за коршмою. (1857).

[Далі буде].

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКИЙ.

ПЕРИОДЪ НОВЫЙ.

Литература наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

◆ [Дальше.] ◆

А вже-жъ въ тыхъ „чудацькихъ думкахъ“ е чи-мало такого, зъ чымъ и деякі прихильники прогресу не зовсімъ згодять ся. Поминувши вже тее, що въ зобразеному просвѣтно-національнихъ змаганъ Галичанъ зъявляють ся картини зъ темнымъ кольоритомъ, — поминувши неимо-вѣрный выказъ Драгоманова, що українскій національ-ники спивають зрестъ нашого письменства гѣрше, нѣжъ усяка царска цензура, — сей критикъ очевидячки дене-куды самъ собѣ противорѣчить въ засудѣ народницькихъ змаганъ. Вже-жъ бо українскій народовцѣ не відступ-или вѣдъ програмы Кирилло-Методіевого товариства, а навпаки старають ся, звести еѣ на бѣдльш практичну до-рогу, одвѣтно сучасному прямованю до полагодженя важ-нѣйшихъ пытанъ просвѣтно-супльныхъ. Коли-жъ Дра-гомановъ раже, що програма Кирилло-Методіевыхъ брат-чикѣвъ 1847. р. доси найрозумнѣйше зъ усею, що выга-дало украинолюбовство,¹⁾ то годѣ зрозумѣти, чому вѣнъ въ теперѣшнихъ народовцяхъ добачає шарлятанѣвъ и ре-троградныхъ неукѣвъ.

А вже-жъ свою ненависть до народовцѣвъ Драгома-новъ проявивъ наибѣльше въ критицѣ деякихъ литера-турныхъ праць Омеляна Огоновского. Хоча вѣнъ раже,

що „особнѣстѣ напады й лайки можна полишити безъ вѣд-повѣди“,¹⁾ то все-жъ годѣ поминутти мовчки критичныхъ его замѣтокъ про выдане Шевченкового „Кобзаря“, яке надруковано у Львовѣ р. 1893. накладомъ товариства им. Шевченка. Тѣ свои замѣтки списавъ Драгомановъ у ста-тѣи „Тарасъ Шевченко въ чужѣй хатѣ свого имени“. ²⁾ Огоновскому, якъ редакторови сего выдання, закидує вѣнъ неуцтво, „pias fraudes“ (побожній обманы) и т. и. У своѣй критичной розвѣдцѣ Драгомановъ придержувавъ ся ма-буть колишньої свои девизы: „destruam et aedificabitur“. Се бо проявивъ вѣнъ тутъ свою негацію, а не поставивъ нѣчого тривкого, що могло-бъ вступити на мѣсце нѣсе-нѣтницъ, нѣбы-то высказаныхъ въ розвѣдцѣ про жите й литературну дѣяльнѣсть Шевченка.

Напередъ раже вѣнъ, що выдане Огоновского не може звати ся полнымъ, по-за-якъ не звѣвъ всѣхъ варіантѣвъ текстѣвъ, котрѣ знаходять ся въ Пражскому и Женевскому выданю.³⁾ Але-жъ критикъ, коли-бъ бувъ схотѣвъ провѣрити се нове выдане „Кобзаря“ зъ тыми обома давнѣйшими выданнями, мѣгъ бы дѣзнатись, що Ого-новскій справдѣ корыстувавъ ся всякими варіантими, та

¹⁾ ibid., стор. 13.

²⁾ „Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140.

³⁾ ibid., стор. 87.

¹⁾ „Чудацькі думки“, стор. 116

що в текст поставив таку лекцію, яку вважав най-лучшою, хоча він варіантів не печатав окремо.

Класифікацію поетичних творів Кобзаря зове Драгоманов "зовсім безосновною", — однак не з'являє свої думки про кращий поділ цих творів в категорії. Відтак каже він, що Огоновскій "найгірше наплутав як коментатор ідей Шевченка" (1) дарма, що в коментованому важніших місць ішов він подекуди слідом за самим Драгомановим і за Франком. А вже-ж кульмінаційний пункт в критичній розвідці Драгоманова з'являє в інформації про "п'яного Кирика" (2). Се-ж спонукало Львівського критика "Історія літератури рускої", В. К—го, сказати в свій справ ось-що: "Драгоманов кдає ся — час до часу — на науковій праці Огоновского з боку, пристрастно, — чіпляєсь хоч-бы якого-небудь "п'яного Кирика", рідко чого важнішого. За те загальний суд Драгоманова й інших "трудовників" "Народа" дуже рішучий, простий, ясний, а се: не більше, ні менше, тільки нецтва" (3).

Попр'якувши Огоновского за его замбтку про п'яного Кирика (котру подав ему проф. В. Антонович), Драгоманов пише далі ось-що: "Скажемо на чистоту, хоч рідко: М'язь инчим пробы української прозы в остатній часи зайдя поверховність и шарлатанство, — а тут ще приєглый учитель молодіжи, професор українсько-руської літератури в университеті подає приміри такої наукової точности! Пора-бъ уже покласти сему кбнець!..." (4) Коли редакція "Правды" репродукувала ті слова Драгоманова й заявила, що він бажав бы, щоб Огоновского усунено з професури (5), то редакція "Народа" написала в свій справ ось-що: "Правда" сама совісно препарує закиди д. Драгоманова против "наукових" методів и знаня, котре показав д. Огоновскій в выданю "Кобзаря", такъ що буцѣмъ-то д. Драгомановъ домагає ся, чтобы д. Огоновского усунути зъ професури. "Правда" може заспокоитись. Нашь сотрудникъ показавъ фактично, якъ д. Огоновскій подає молодіжи приміръ нецтва и шарлатанства, и дійсно сказавъ, що "пора тому покласти кбнець!" — та мавъ на оці тільки літературу, а не офіціальну катедру. Мы ще не дійшли до того, чтобы нецтво та шарлатанство кому у насъ шкодило на офіціальномъ становищу! Скорше противно!" (6)

Але-ж Драгоманов не поклав ще кбнця своїм критичним замбткам про нове выдане "Кобзаря". Він каже, що Огоновскій перекачує слова его, высказані про соціалізм Тараса Шевченка. Осє и слова Драгоманова: "Я мушу рішуче запротестувати противъ способів д. Огоновского, якъ проти свідомого перекачуваня моїхъ думокъ и навѣтъ яєвѣвськихъ слівъ. Сіє способи тымъ менше джентльменскій, що моя стаття про Шев-

ченка не може ширитись в Австрії, тоді якъ выдане д. Огоновского доступне всякому. Я в своїй статті "Шевченко, українофілы и соціалізм" выступавъ тільки проти пробъ, выставити поета взорцевымъ для нашого часу активнымъ политичнымъ діячемъ, маючимъ сталу философску доктрину, а надто соціальнымъ революціонеромъ, — але я зовсімъ не думавъ говорити того, що мені приписує д. Огоновскій. Я казавъ, що Шевченка не можна вважати за соціаліста в теперішньому смислі сего слова, головно через те, що Шевченко зовсімъ не бувъ ознакомлений навѣтъ зъ тими соціалістичными теоріями, які выкладались в его часы в Европѣ. А д. Огоновскій пише такє: "Драгомановъ каже, що Шевченко не бувъ соціалістомъ, ба, вінъ заявляє, що соціалізмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ, бо "в насъ справа соціалізму мусить ити поручъ изъ справою выратування своєї породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ". — По правді, д. Огоновскій підроблює наші слова, при чому хоче вбити нашими словами двоухъ зайцівъ. Тымъ часомъ, коли хто загляне в два місяця нашого статті, котрі такъ вільно звѣв д. Огоновскій в одно, то побаче, що мы тільки й сказали: 1. що Шевченко не бувъ соціалістомъ, а 2. що в насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ національною, — а зъ нашихъ слівъ не виходить ні те, якъ каже д. Огоновскій, що 1. в насъ "не може соціалізмъ розвиватись гараздъ", ні те, щобъ 2. Шевченко не зробивъ почину новому радикальному демократизмови, хоча й підносивъ протестъ противъ крѣпацтва" (1).

На сіє закиди підроблюваня слівъ Драгоманова зможе відповісти всякій тямущий, хто лиш прочитавъ статтю его "Шевченко, українофілы и соціалізм", надруковану в 4. книжці "Громады" (стор. 101—230). Навпередь легко дбзнатись, що Драгомановъ другу точку цитувавъ не зовсімъ докладно, по-за-якъ в ось-той статті читаємо справді слова: "в насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ справою выратування своєї породы зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ" (2). Відтакъ про те, що Драгомановъ справді заявивъ, що "соціалізмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ", легко дбзнатись изъ сїхъ его слівъ: "Далеко не такъ запевнена справа соціалізму на нашій Украинѣ. Далеко більше небезпечности в тій Украинѣ, що тутъ розумъ соціалістичного руху зъузить ся ще ббльше, що тутъ закорѣнитъ ся на довше думка про те, що соціалізмъ у насъ по-заду, або коло насъ, середъ нашого селянства, а не по-переду, в европейськихъ городахъ. Окрбмъ усього иншого завести Украинцівъ в такий глухий кбнець може й те саме, що справді наші козацькї рухи XVII. ст. мали в собѣ ббльше прогресивного, нїжъ московскій, — бо наші козаки все-таки були ближе до гдѣшньої Европы, — й те, що в насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ справою выратування своєї породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ, — и що в насъ ббльше ще, нїжъ в Московщинѣ, може взяти силу по вільновдумнымъ, противудержавнымъ гуртамъ думка про "свою одежу", "свою хату" и т. н." (3)

1) *ibid.*, стор. 157.

2) *ibid.*, стор. 98.

3) "Дяло". 1893; стор. 178.

4) "Народ". 1893; стор. 98.

5) "Правда". 1893; стор. 412.

6) "Народ". 1893; стор. 117. — Коли Драгомановъ и М. Павликъ в "Народѣ" зовуть Огоновского шарлатаномъ, то Полякъ д-ръ Йосифъ Третякъ уважає его "bezwzględnym obrońcą koliszczyzny", се-бъ-то гадямачины ("Kwartalnik naukowy". Rocznik IV. Lwów. 1890; str. 324), мязь-тымъ коли Руссофілы Ф. Свистунъ называє его прихильникомъ анархистів! ("Всєдѣл", литературный додатокъ до "Страхоуды". Львівъ, 1893; стор. 260).

1) "Народ". 1893; стор. 138—139.

2) "Громада". № 4, стор. 213.

3) *ibid.*, стор. 213—214.

Що же тькає ся другою точки, нѣбы-то подро- бленой, то Огоновскій не приписував цитованыхъ слѣвъ Драгоманову, але сказавъ лише вѣдъ себе ось-що: „Хо- ча-жь Шевченко безъ перестанку пѣдносивъ протестъ противъ крѣпачства й заявлявъ велику любовь до мужика, то однако не зробивъ вѣнъ почину новому радикальному демократизмови“.¹⁾ — Изъ всего того видно, що Огонов- скій не заподѣявъ нѣякого фальсификату слѣвъ Драго- манова про соціализмъ Шевченка, — що вѣнъ зовсѣмъ не перекручувавъ свѣдомо думокъ его й яснѣнькихъ его слѣвъ, — що навпаки передавъ вѣрно его думки й слова.

Даль пише Драгомановъ, що Огоновскій такъ само даремно ховає ся за него, коли хоче допевнити, що Шев- ченко навѣтъ у „Маріи“ „не порвавъ зовсѣмъ зъ догма- тами церкви“. А вже-жь сей критикъ не зможе заперечити ось-сего своего высказу про Шевченка: „Библей- цемъ въ основѣ й зоставъ Шевченко й до смерти, якъ це видно н. пр. изъ стихѣвъ „Радуй ся, ниво неполи- тая“, — або „Во Іудей, во днѣ они“, — котрѣ кѣнчають ся выкликомъ до Христа: „Спаси ты насъ, младенче пра- ведный, великій!“ Навѣтъ въ „Маріи“, въ котрой Шев- ченко найдалше одступивъ одъ евангелія, вѣнъ написавъ слова, котрѣ дають добродѣямъ Желехѣвскимъ повѣдъ говорити, що Шевченко не переставъ бути християни- номъ.“²⁾ Такихъ слѣвъ не мѣгъ написати постѣйный ра- ционалистъ. — Навѣтъ його „Марія“ показує, якъ вѣнъ не порвавъ зъ християнствомъ, бо показує, якъ йому хотѣлось обернути християнство на свѣй лады, на службу своему мужицтву. Постѣйный раціона- листъ не може мати такихъ мрѣй“.³⁾

Изъ сихъ слѣвъ Драгоманова можна дѣзнатись, що Огоновскій не такъ то дуже даремно ховавъ ся за него, коли хотѣвъ допевнити, що Шевченко навѣтъ у „Маріи“ не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви. Въ загалѣ Дра- гомановъ не мѣгъ тутъ закнуги Огоновскому подро- бляваня его слѣвъ, а попрѣкнувъ его найпаче за те, що вѣнъ въ невѣрному змыслѣ кидъ слова Емилиѣ Дюранъ про фальшивѣсть основы сей поемы.⁴⁾

Коли-жь Драгомановъ у своѣй критичной розвѣдцѣ хотѣвъ доказати, що нове выдане „Кобзаря“ не має нѣ- якои науковои стѣйности, то справдѣ являє ся се диво- вижнымъ, що вѣнъ у сѣмъ выданю добачає „великій по- ступъ“, пишучи мѣжь иншимъ ось-такє: „Та все таки пѣсля тыхъ добровѣльныхъ обкусебъ, якимъ ще недавно пѣдпадали самѣ тексты „Кобзаря“ въ выданяхъ Львѣв- ськихъ Шевченко-поклонникѣвъ, и се выдане можна вва- жати за великій поступъ. По крайной мѣрѣ свѣ- тло „Кобзаря“ все-жь таки поставлено пе- редъ люде — на стѣль, а не сховано пѣдъ стѣль!“ — Коли-жь тев свѣтло справдѣ поставлено передъ люде, — коли товариство имени Шевченка у Львѣвѣ выдало пов-

¹⁾ „Исторія литературы русскои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 122.

²⁾ „Громада“. № 4; стор. 140. — Тутъ натякає Драгомановъ на прольогъ въ „Маріи“, що починає ся словами:

Все упованіє мое
На тебе, мѣй пресвѣтлый раю,
На милосердіє твоє,
На тебе, Мати! возлагаю,
Святая сило всѣхъ святыхъ,
Препенорочная, благая!...

³⁾ *ibid.*, стор. 140—141.

⁴⁾ „Народ“, 1893; стор. 133.

ный текстъ „Кобзаря“.¹⁾ — то по-щѣ було писати ось-ту инвективу п. з. „Шевченко въ чужѣй хатѣ своего имени?“²⁾ Вже-жь при выданю творѣвъ якого-небудь поета голов- ною рѣчю є полный и поправный текстъ, — всякій-жь думки й замѣтки выдавця про тѣ стихотворы вважають ся рѣчю другорядною, ба й субъективнымъ поглядомъ, котрый не має впливу на суть думокъ автора.

Про ту критику Драгоманова можна лише се ска- зати, що она є безпощадна й несправедлива. Вѣнъ хотѣвъ тѣлько доказати, що Огоновскій супротивъ новѣтнього про- гресу вважає ся неукомъ, крутѣемъ и шарлятаномъ. Въ вѣдповѣдъ же на такой несправедливый осудъ можна хибъ озвати ся словами, якими р. 1874. звернувъ ся до Драгоманова графъ Уваровъ: „Вы мѣры не знаете, осо- бливо критикувати другихъ!... Вамъ мало розбити, — Вы хочете добити людей, показати, що вони дѣлкомъ дурный, навѣтъ тодѣ, коли й такъ видно вже, якѣ вони!“³⁾

Въ загалѣ „неукомъ“ уважає Драгомановъ всякого, хто не проявляє думокъ космополитичныхъ. Але-жь та- кихъ мудрощѣвъ можна набути въ кѣлькохъ мѣсяцяхъ; — тому-то й не одинъ народовецъ, хоча пѣзнавъ суть сихъ мудрощѣвъ, не кидає ся грунту, на котромъ є можливый „поступъ политичный, соціальный и культурный“. Тымъ же грунтомъ є національнѣсть, котру народовцѣ-Украинцѣ вважають не формою, а самымъ вѣствомъ вѣдродженя су- спѣльно-національного.

Дивнымъ дивомъ склалось такє, що р. 1893. Драго- мановъ закидує Огоновскому неучтво й шарлятанство, вѣдтакъ „слабѣсть загального образования“,⁴⁾ а въ 1894. р. зовє его вже „ученымъ профессоромъ“⁵⁾ Хибъ-жь се мож- лива рѣчь, щѣбъ хто изъ неукъ въ коротенькомъ часѣ ставъ ученымъ? — Опроче й самъ Драгомановъ, при своѣй просторѣй учености по исторіи й этнографіи, не збачнувъ ще всякихъ наукъ. Отъ, примѣромъ, признає ся вѣнъ самъ, що про лингвистичный ирацѣ Потєбнѣ вѣнъ не компетентный говорити.⁶⁾ Отже й некомпетентнымъ мѣгъ бы вѣнъ бути въ осудѣ такожъ иншихъ вѣдомостей, котрѣ не входятъ въ обсягъ исторіи й этнографіи. Вѣдтакъ не дивно, що й въ его критичныхъ примѣткахъ про про- свѣтну дѣяльнѣсть галицкихъ Русинѣвъ, якѣ вѣнъ спи- сывъ у книжцѣ „Австро-русьскѣ спомини“ и въ „Чудаць- кихъ думкахъ“, є чи-мало похибокъ и невѣрною зобра- женя фактичного стану рѣчей, а однакожь мы, галицкѣ Русины, не зовемо его нѣ неукомъ, нѣ шарлятаномъ.

¹⁾ У своѣй рецензіи Львѣвского выданя „Кобзаря“ каже Драго- мановъ, що оно не може называтись повнымъ, и сумнѣвая ся, чи оно може служити для науковыхъ студій про Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 87).

²⁾ Выданє поезій Тарасовыхъ Огоновскимъ попрѣкнувъ Драгома- новъ ще й сего (1894) року ось-якимъ сатиричнымъ окликомъ: „Ну, та й нещасный той батько Тарасъ! И по смерти доля играеться зъ нимъ!“ („Народ“. 1894; стор. 81).

³⁾ Драгомановъ, „Австро-русьскѣ спомини“; III., стор. 290.

⁴⁾ „Народ“. 1893; стор. 281. — Драгомановъ попрѣкає Огонов- ского иногдѣ за якѣсь-то похибки въ писаню, якихъ вѣнъ зовсѣмъ не заподѣявъ. Такъ, примѣромъ, пише сей критикъ („Листи на Наддѣпріян- ську Україну“. Коломия, 1894; стор. 25), що въ „Исторіи литературы русскои“ нема й слова про „Исторію Русовъ“ псевдо-Кониского, мѣжь- тымъ коли про неѣ Огоновскій сказавъ децо въ першѣй частинѣ того своего твору (стор. 354—355; 392—393). Въ иншѣмъ мѣсци каже Дра- гомановъ („Народ“. 1894; стор. 103), що Огоновскій є авторомъ „старо- модной“ драмы „Настя“. Та отъ, такой драмы вѣнъ нѣволи й не писавъ.

⁵⁾ „Житя і Слово“. Рік першій. 1894; стор. 479.

⁶⁾ „Чудацькѣ думки“, стор. 79.

Вже-ж тероризмом нїхто не з`єднає собі прозелитів для своїх` идей, а „братовбивча вїйна“, на котру Вартовий натякає зь докоромъ,¹⁾ певно не доведе радикалїв до побїды в их змаганях до прогресу!

Опроче Драгомановъ не вь силѣ переконати насъ, що космополитичный гуманизмъ найвысша ступїнь вь розо-вою людскости, — що сей гуманизмъ проти такъ-званого „регресу“ по-вѣкъ устоить ся. Вже-ж самъ Драгомановъ каже ось-що про нестїйнось якихъ-небудь порядкїв на свѣтѣ: „Усѣю наукою руководить теперь той свѣто-глядъ, що не признає на свѣтѣ нїчого стїйного, стоячого (статичного), а бачить только перемѣну (еволуцію), рухъ (динамику)“.²⁾ Коли-ж по словамъ Драгоманова нема на свѣтѣ нїчого стїйного, то й не дивно, що вь захѣдно-европейскої беллетристицѣ идеализмъ бере теперь пере-вагу надъ реализмомъ, ба, що на мѣсце реализму всту-пає подекуды символизмъ, або й мистицизмъ. Вѣдтакъ годѣ сказати, що вь захѣднїй Европѣ всѣ вченї люде придержують ся позитивизму; — є багато такихъ, що до него не прихляють ся, а однак „прогрессисты“ не зо-вуть ихъ „ретроградными“ консерватистами. Та мабуть нїгде вь Славянщинѣ нема такого острого критика, якимъ являє ся Драгомановъ супроти всякого, хто не признає ся до его думокъ космополитичныхъ. Чей же вѣнъ вь-будуще схоче бути бѣльше прихильнымъ до „національничкѣв“ вже й для того, що до ихъ гурту належить такожъ рѣдна его сестра, Олена Пчѣлка!³⁾

[Дальше буде].

Тип матери по Шевченку.

В своїх` поетичних` творах` незабутний наш` кобзар` Шев-ченко дає між` иньчим` богатий материял до вивченя широкого типу матери. Добре проведенї, добре виконанї у нього сї типи так` і бють своєю яскравостю, своєю ясностю і, зібранї до купи, своїми особистими, тїльки їм` належними фарбами вида-ють одну хорошу психологїчну картину... Психологїя даних` типїв у Шевченка зрозумїла цїлком` і вража нас` своєю про-стотою та логїчностю, що певно треба приписати чести ге-рета, який з`умїв владати а трудною психологїєю своїх` героїнь... Типи матери у Шевченка переважно позитивні, — і сї то типи певно служили тим` осередкомъ, куди поет склав

¹⁾ „Буковина“. 1893., число 32., — вь статїи: „Листы зь Укра-ины наддѣпрянскою“. Про критику радикалїв пише Вартовий ось-що: „Мы сказали, що критика радикальной партїи була вь-загалъ корытна. Але радикалы доводять вѣ часомъ до такихъ метъ, що по-за ними по-чинає ся вѣд не критика, а партїйна грызня. Розпалывшись черезъ лядъ, критикуютъ вони такъ, мовь-бы у народовцѣв нїчого не було, опрѣч рутенскихъ творѣв та жандармскихъ нахильностей. — Вь галицькому розбратѣ вбачаемо мы багато сварки, грызнь, ворогуваня цїлкомъ осо-бистого, а хїба-жъ се, отаке ворогуваня, можна було вносити вь цї-лонародий справы? — Вь радикалїв є децо таке, що вороже есь усьмъ свѣдомымъ Украинцямъ зь Россїи. Насампередъ се той докторскї тонъ, який намъ нагадує фразу зь лексикона якого Грицька мудрого: „Вы всѣ дураки, а я граматку вывчивъ!“ — се самохвальство, яке примушує ра-дикалїв хвалити самыхъ себе и друкувати звѣстки про те, якъ якийсь радикаль-анонимъ чувъ вѣдъ якогось московского профессора-анонима-жъ, що д. Драгомановъ дуже гарно пише, — и вь рѣштѣ — ся оборона усього московского“...

²⁾ „Чудацькї думки“, стор. 293.

³⁾ Драгомановъ попрѣкає свою сестру, Олену Косачеву (Пчѣлку) за-дя того, що она (по его думкѣ) у своїй повѣсти „Двѣ товаришки“ заподѣяла анахронизмъ, писавши про духъ украинства середъ Цюрих-скихъ студентокъ вь 70-ыхъ рокахъ. („Австро-руськї спомини“, стор. 107., примѣтка).

ую свою увагу; навпаки, типи бѣльш-менч` негатиwнї вїн наче обходив, вьзагалї-ж` мало на них` зупиняв ся — вони були для нього наче фономъ, якимъ вїн вїдтїняв` і на якому вимальовував` свої яскравї типи позитивнї. Не будемо казати про те, чи гарно чи не гарно робив` наш` поет, обираючи для своїх` роз-робки тїльки типи позитивнї, про се треба розмовляти осо-бисто, наше-ж` завданнє є тїльки прослїдити той чи иньший тип в` його психологїчному розвитку, а не входить в` розбїр того, чомъ Шевченко взяв, яко сюжет, той, а не другий тип... І так, перейдемо до справи.

Головнїшим` материялом` для нашої теми можуть слу-жити поеми Шевченка *Наймичка*, *Неофїтнї*, *Катерина*, *Кляжна* і деякї дрібненькї його поезїи, де поет в` коротких` словах` показує вїдносини матери до дїтїй і опрїч того ви-словлює і свою думку про тї вїдносини, — малює свїй про-тотип матери...*) До сих` то материялїв ми тепер` і обернемо ся.

Першї двї поеми Шевченка „Наймичка“ та „Катерина“, опрїч звичайного психологїчного интересу мають для нас, а через` те й для всього людського письменства, тим` бѣльше значїннє, що вони з`одягненї в` наш` національний український колїр, бо взятї прямо з` життя народу, де заховано все наше національне добро, вся наша національна сила і наша бу-дучина. Розглядаючи та студуючи виображеня у сих` двох` Шевченкових` творах` типи матери, і потїм` цїнуючи сї типи, ми тим` самим` даємо присуд і своїй національности, ми кажемо перед` людскостю „своє“ слово, ми показуємо, яку будучину має наша, українська жївка-матїр, що такъ любю, такъ здорово зацїпила на своєму національному ґрунтї тї чесноти, що їх` вимагає загално-людський тип матери.

Змїст *Наймички* вїдомий всїм: однїєї недїлї сидїли на призьбї дїд та баба і, розмовляючи про дещїцю, згадали з` сумом` про те, хто приголубить їх, хто доглядить на ста-рости, коли в` них` нема дїтїй... Розмовляючи так, вони вчули за ворїтьми дитячий лемент, побїгли туди, і на їх` превелике диво, побачили там` маленьку дитину... Вони присудили взяти її до себе і виховувати її, — так` і зробили. Дитина зоста-лась у них`. Через` рїк` на хутїр до старих` явилась молодїця і почала благатї їх` прийняти її в` найми. Старї згодились і молодїця рада та весела стала жити на хуторї і вїд` ранку до вечера порати ся бїля господарства.. На самому початку виявила вона якусь дивну симпатїю до малої дитини-Марка і почала впадати за ним, бавлячи його всякими забавками, але в` той же час, невідомо для всїх, тяжко та важко ридала, але в` проклинала свою долю... Минуло багато лїт; стара Настя вмерла, Марко вирїс, настїгла пора й` дружити його... Знайшли й` молоду, загадали весїлля і на него запросили за матїр най-мичку, але та вїдмовилась і пішла на той час у Київ на прощу. Настя вїсїля вернулась до дому, потїм` декїлька разів знов` ходила на прощу і останнього разу вернулась до дому дуже хворою, — Марка не було тодї дома, вїн був у дорозї, бо чумакував. Наймичка злягла вїд` хворости і з` великою нетер-плячкою ждала Марка з` дороги. Нарештї Марко вернув ся, але застав наймичку майже при смертї... Та попросила одного Марка зостатї вїля неї і обявила йому, що вона не най-мичка, а його матїр...

На сьому поема і кїнчаєть ся.

Як` вїдко з` самого змїсту, наш` поет мав на метї виобра-зити психологїю української жїнки-матерї в` такїй ситуацїи, в` якїй вона хоч` і не всебїчно, а все-ж` таки була спроможна розгорнути всї свої чесноти, яко матери... Перш` за все, у вїд-носинах` наймички [так` звати мемо матїр Марка], бє нам` в` очї надзвичайна її лєхкїсть, надзвичайна чулїсть та коханнє до свого Марка: вона не знає, як` краще з` ним` і поводити ся, — єк` пригорнути, як` приголубити його... От` як` каже про сї вїд-носини наш` поет:

А коло дитини	Що день` божий надїває,
Так` і пада, нїби мати;	Граєть ся, спїває,
В` будєть і в` недїлю	Робить возики, а в` свѣтло
Голївоньку йому змїне,	То й з` рук` не спускає. —
И сорочечку білу	Дивують ся старї мої...

„Дивують ся старї мої“, каже поет нарештї... Ще-б` таки не дивувати ся? Такї вїдносини, таке поведженнє наймички

*) Поеми „Мария“ ми не беремо, бо тип її не буде чим` новим` в` рїдї з` другими типами, на якї розбїраємо.

з чужим хлопям може вразити хоч кого, не диво-ж, що воно вразило і старих... Але що-ж, скаже иньший, то могли дивувати ся старі, бо вони не знали, що наймичка — є матір Маркова, а як-же можемо дивувати ся ми, як можемо вважати надзвичайно хорошими відносинами її до Марка тоді, коли ми знаємо, що вона-ж була його матірню, а яка-ж матір не ходити ме за своїм сином та ще й єдиним? Се-ж, звичайне, навіть фізіологічне почуття самки до своїх дітей, що-ж є тут надзвичайного, чому тут дивувати ся, що ухвалити? Ні, скажемо ми, так воно тільки не так, єсть тут і фізіологічне почуття, єсть його навіть і досить, але все-ж воно застає ся на другому плані, воно блідне перед тим високим фактом інтелігентних відносин наймички не тільки яко до своєї дитини, але яко й до людини, — який же нам в очи своєю яскравістю, своєю силою... Досить того, що сам навіть поет не згадує про ті відносини, що впливають з так званого фізіологічного почуття самки до своєї дитини, він на них не вважає, він хоче дати картину іменно надзвичайних, ідеальних відносин матери до дитини, — і досягає цього. І справді, далеко не таке почуття самки бачимо ми у наймички: вона, після слів поета, своєму Маркови і в будень і в сьязто голівоньку зміє, що день божий надіває сорочечку білу, граєть ся з ним, робить возики, сьпіває, словом робить все те, що на її думку є потрібне для людини в такому зрості, як Марко, і, як видко, вкладає всю свою душу в те, щоб вигадати все, чим можна цілком задовольнити не тільки тіло, але й душу хлопчика, — вона сьпіває, вона робить йому возики — се вже факт інтелігентного почуття... Певно, що тут є одна вада, одна хиба — що й може трохи збити нас з пантелику, — се те, що інтелігентне почуття матери до своєї дитини виявляє ся не в ясній, не в високій формі — не в висловлюванні яких високих, провідних ідей — то що, але на се можна відповісти одно, що треба-ж вважати на те, до якої суспільної верстви належить наша наймичка, — треба роздивити ся, до якого ступня розвитку може досягати те духове виховання, що може дати вона своєму синові, яко матір — і тоді вже критикувати гідність інтелігентного почуття наймички-матери, називаючи його звичайним почуттям „самки“... Таким чином бачимо ми один бік поводження матери з своїм сином, — правда, таке поводження ясно визначаєть ся у поета тільки в єдиному місці — се-б то на ранньому зрості Марка, але вважаючи на те, що кохання наймички до сина довжить ся в протяві цілого її життя, ми можемо допустити, що такі відносини, що впливають з того кохання, були постійними, через те ми й занотуємо, що такі постійні, ідеальні відносини матери-наймички до сина видають з себе один бік її характеристики, яко матери... Підемо тепер далі... Опріч матернього кохання наймички до сина, ми в її відносинах зазримічаємо ще одну течію, се іменно той факт, що вона до кінця свого життя навіть при самих слухних до того випадках не захтіла оголосити Маркови, що вона його мати. Тут то, в сьому факті її поводження з сином і складаєть ся вся істота, вся альфа та омега особистої психології даного типу матери... Розберемо-ж сю психологію і розяснимо її... В ряд з тими щасливими хвилинами, що мала наймичка, бавлячи ся з любим своїм Марком, ми бачимо, що вона

Що вечір небога
Свою долю проклинає,
Тяжко, важко плаче.

Читаючи сі стрічки і протиставляючи становище, яке обмальовуєть ся в них з вище сказаним указанням поета на те, якою була наймичка тоді, коли увляляла ся з старими слухити в наймах, ми повинні дуже здивуватись. Поет каже:

Поєднались. Молодиця
Рада та весела
Ніби з паном повінчалась,
Закупила седа...

От яка була її радість... Як-же погодити сі дві крайниці — таку величезну радість і такий величезний сум укупі... Се-ж якась аномалія, якийсь психологічний абсурд! Бо справді яке-ж наймення дати становищу тієї людини, що опинившись майже на ціле життя біля дорогої своєї дитини, зневажа на перший погляд починає ридати і навіть проклинати свою долю? Так, се було-б справді аномалією, коли-б ми не зазірнули

глибше в душу наймички, коли-б ми не підкреслили тих почувань чи того одного почуття складного, що кермувало всіми різнovidними та супротивними вчинками її в сьому згляді і доводили її до видимої для нас духової аномалії... Розглянемо-ж зараз ті причини, що можуть обяснити нам всю неконсеквентність учинків наймички-матери, і закінчимо потім весь нарис наймички, яко матери, з усіма її фаховими рисами... Подивившись пильно на становище наймички-матери, що знайшла щастя бути біля свого сина, підкинутого з якоїсь причини до старих селян Трохима та Насті, ми зазримічаємо про те, що вона байдуже про се все сумує та нудьгує... Перша причина сього суму очевидна — наймичка сумує через те, що не може відкрити ся перед своїм сином, не може здобути вишого щастя почути від свого коханого сина тепле слово „мене“ і прийняти все те кохання, якого заслуговала вона, яко матір, від сина, і якого не мала, яко наймичка...

Але й се ще не все, — переходючи далі, ми мимоволі задамо собі таке питання, через що-ж наймичка не виголосила перед Марком того, що вона його мати навіть у той час, коли могла се зробити зовсім спокійно, се-б то, коли Марко зовсім став на ноги та зробив ся самостійним господарем, — причина тут одна: вона зовсім не бажала, відкривши себе, яко матір Марка, придбати від нього [як думала вона] ганьбу за те, що колись кинула його без жалю тим старим, де він виховав ся, і тим самим побачити його вчинки результатом не бажаного для неї психічного стану... Одно слово, так чи інакше, а всі її вчинки, як і всі їх причини, були набуток єдиного почуття матери — се бажання зробити для своєї дитини все приємне, все дороге навіть коштом власних інтересів... І цікаво тут подивити ся, як стало витримувати наймичка свою трудну роль в протяві цілого свого життя, скільки сил, скільки волі заживає вона, щоб не схилити в своєму замірі не відкрити себе... Який, нпр. високий прояв її психології визначаєть ся нам тоді, коли її Марко дружить ся, і старий Трохим загадує знайти для вселія матір... Що знало ся тоді в душі наймички і скільки сил треба їй було на те, щоб витримати ся від страшної спокуси виявити себе...

А наймичка у порога	Тихо стало в хаті...
Вхоплюєть руками	Тільки наймичка шептала:
За одвірок та й зоміла...	Мати, мати, мати!

Таке вагання виникає в душі матери-наймички в слухній для неї час і з такою гординою, з такою розбаччою духовою виходить вона з сього вагання і щоб дотримати ся своєї ролі та як небудь не схилити у своїй сталості, іде поки що до Києва прощу... Відриває вона себе, як відомо, тільки перед смертю, в сьому нема нічого дивного, хоч може й є де-що смутне, але се байдуже — її сталість витримана і через те цілий її тип визначаєть ся своєю цікавою повністю... За чого-ж наймичка робила се все, за чого ховала ся? На се можна відповісти єдиним словом — вона кохала... Так, вона кохала свого сина і зва того то кохання терпіла цілий вік страждання та муки. Добічуючи розглядити нашого першого типу матери, ми, яко резюме, можемо сказати, що наша матір при своїх почуваннях могла помилити ся, могла з сієї помилки зробити на ціле життя таку неконсеквентність, яку робила вона, ховаючи ся з своєю тайною, — але-ж ми не можемо сказати, що наша матір-наймичка не мала того почуття, без якого не можливе жадне духове, здорове життя, жадні нормальні суспільні відносини — се-б то кохання... Вона до своєї дитини мала кохання і кохання розумне, о скільки є воно можливе у людини такого суспільного стану, до якого належала Маркова матір і зва того то кохання вона для своєї дитини зодягла ся в форму такої ідеї — яка з віку і до віку вважаєть ся ідеалом духового життя людини — імено самопожертвования... Такий сьвітлий, такий хороший тип української матери дав поет у першій своїй поемі *Наймичка*, показуючи всім, що є мати на Україні иньшки і чия на підставі сього може воно бути далі...

Візьмемо тепер другу постать з галерії матерних типів Шевченка — се його *Катерину*... Поема *Катерина* те-ж відома всім... У ній поет сьпіває про те, як вродилу селянку-Українку підманено було якимсь гусярином, що оганьбив її і поїхав з своїм полком купець в Московщину, повнувши її з малою дитинкою... Катерину вигнали батько та матір з дому

і вона з дитиною пішла в Московщину шукати свого коханого... Як раз десь на шляху стріла вона свого любого і обернулася до нього з криком та проханням не кидати її... Той не послухався і з своїм полком, на чолі якого був він сам, поїхав далі... Катерина не стерпіла цього сорому та горя і, кинувши дитину, втопилася; дитину її підняв потім якийсь кобзар, що йшов випадково степом... Якоюсь її хлопчик, що вже виріс, стояв з кобзарем на шляху, і поуз нього проїхав пишній берлін... Пан, що їхав з панією у берліні, поглянув на хлопчика, зупинився, наче пізнавши його, кинув йому монетку і поїхав уперед — на сьому поема й кішасться...

Без жадних трудностей кожний побачить, що вся поема нашого Кобзаря держить ся біля Катерини, якої психологією Шевченко і завзяв ся... Правда, поет між иньшим згадує і за матір Катерини і дає цікавий етнографічно-український малюнок тим фактом, що виображає необмежану суворість української матери в тих справах, які вимагають виконання звичаїв моралі, — але сей тип, від якого віє якоюсь спартанською суворостю, та поважністю, згодом якось залишаєть ся поетом і блиснувши на хвилину своєю яскравістю, зникає, щоб все місце віддати новому, ще яскравішому типови молодій матери Катерини... Катерину, як ми бачили, осягло велике горе: вона перш над усе вигнана з дому своїми батьками, в друге востала ся покриткою — об'єктом довичнього глузу та зневаги від людей, — становище її стало сумне та убоге і, наче вінець усеї, її зістала ся дитина, що кожної миті нагадувала їй за те страшне її становище, яке нічим не обіцяло їй ні сьвітлої будуччини, ні щасливого сукокою... В такому безкрайому горю її, покинутій усіма людьми, зоставало ся одно — розілитись на всіх тих, що кепкували з неї і всю свою злість окошати на тому, хто побочно став доказом і набуток того гріха, за який її ганять, — окошати все на дитині... Так повинно було стати ся з оганьбленою дівчиною, але одначе не сталося... Міцна українська вдача дівчини, в глибині серця якої не згасло ще сьвяте подумя кохання та добрости, не підлягла спокусам злої волі і мов на духи крилах високо винесла її від звичайного життєвого бруду до вищих, сьвітлих почувань... В ній, бідній дівці-сиротині, прокинуло ся нове, невідоме їй доти почуття матери, яке й наддало їй сили, наддало сталости і від зграї страшних її обставин та почувань перенесло її до нового життя, де була й мета і сьвітла будуччина, — більшість своїх піклувань звернула вона на свого хлопчика і таким робом знайшла задія себе деякий викрут, деяку полегкість... Але в купі з тим, як ми бачимо, в душі Катерини илне друга теія почувань — се кохання до того Москаля, що оганьбив та кинув її, і от се то друге почуття ввесь час наче змагаєть ся з почуттям її, яко матери, і, наче застеляючи його, не дає розгледіти його в усій його повні... Зворушена почуттям кохання до свого гусарина, Катерина зважилася іти кудись в Московщину відшукувати свого коханця... Як ся мрія була не легковійна, та ефемерна, одначе Катерина пішла, але вкупі з тим не лишила дбання і про свого малого синка, що взяла з собою в дорогу; серце її повернулось до нього з усією матерньою любовою, і в дорозі, доки шукала вона свого Івана, вся душа її була прихилена та повернена до її дорогого хлопчика... Нераз, коли запопадала їй в степу лиха негода, коли почасті трапляло ся їй почувати погід тинню, хмурі думки розпущи обіймали Катерину всю цілком і нераз оберталася вона до своєї дитини, вимовляючи свої гострі, свої нудні жалі та бідкання, де було єдине важке, єдине страшне запитання про те, що станеть ся з ним, коли її не стане...

Де-ж ти будеш почувати	Та не заговорють,
Як мене не стане?	Не розкажуть, сьміючи ся...
З собаками, мій синочку,	З псаами їсти й пити...
Кохай ся на дворі!	Бідна моя головонько,
Собаки злі, покусають,	Що міні робити?

Такими словами каже поет про жаль занудьгованої Катерини і в сих словах видко справжню щирість, справжню чистоту думок її, яко матери, чим кожний з нас і повинен задовольнити ся цілком, — бо, справді, хіба-ж се не кохання до своєї дитини, хіба се не бажання її всього кращого, за що ми можемо тільки радіти, бачучи, що в нашому народі з'являють ся такі високі вдачі, що й під ударами неволі не заховують десь далеко сьвятого довичнього сьвітла матернього кохання...

Порівнюючи тип Катерини в його розвитку до того часу, коли Катерина стріла ся з своїм коханим, ми бачимо, що бай- дуже й про ріжницю ситуацій, в які поставлено двох материй, вдачі їх обох майже однакові, — обидві виявляють вони щиро-палке кохання до своїх дітей, обидві бідкають ся за них; обидві-ж для своїх дітей зважують ся на самопожертвування... Але розглядаючи тип Катерини далі, власне на тій події, коли вона, кинувши дитину, втопилася, ми побачимо цілковиту ріжницю в психологічних станах наймички та Катерини, — вдача першої є вищою, міцнішою, роздумливішою і через те, коли вона мала всю можливість і навіть кращий викрут, не топити ся, а просто закинути свою дитину геть, самій же повіяти ся марнувати своє життя, вона не робить цього, а вигадує собі особливе високе, зглядно з її розвитком, життя, повне самопожертвування та мук для себе і навпаки веселе та щасливе для своєї дитини... Не така, як бачимо ми, Катерина... Вдача її, як і наймички, те-ж не із звичайних, вона те-ж, стоячи на розпущті, обира собі чесний шлях, хоче відшукати свого коханця, щоб дати щастя і собі й своїй дитині і до деякого часу тримаєть ся на вишині свого становища. Але настає для неї страшна година: вона побачила свого коханця, що зовсім відкаснув ся від неї, — се для неї страшний удар і тут-то Катерина й поступаєть ся своїм матерним коханням — коханням до юнака... Тут і виникає той факт, через який сьвітле обличчя Катерини, яко матери, вкриваєть ся темною тією і занепадає перед таким же блескучим та повним обличчям наймички... Катерина яко матір, не вдержала перед Катериною — коханкою, — остання перемогла першу і наші добрі почування, встаючи, як і перше, на ступні жалю до неї, яко нещасної людини, сумнішають та холоднішають, коли ми поглянемо на неї, яко на матір... Та й справді, дуже некрасний, дуже неконсеквентний вчинок робить Катерина, топлючись та покидаючи на волю сліпої долі свою нещасну, укохану нею дитину; але що-ж, вона не винна майже нічим: ввесь час робила вона все можливе, щоб іти шляхом добрим та чесним, минаючи всякого можливого для неї бруду, і коли нарешті в хвилини безкрайого горя, бачучи, як розлегіли ся всі її надії та мрії, зважилася вона на такий ганебний, але ганебний несвідомо, вчинок, то тут нічого ні дивувати ся, ні дорікати її, — се тільки показує, що вдача Катерини була кволіша та мнякіша за вдачу наймички — раз, а вдруге, що вона робила все в становищі конечної неосудности, коли погасло в ній всяке розумне почуття, а на серці віяла холодом одна страшна, безпросьвітня нудьга... Кінчаючи нарис типу другої матери, ми скажемо нарешті, що сей тип, хоч і не такий складний по своїй психології, як перший, хоч і не такий яскравий по своїх чеснотах, але про те має в собі дуже багато сьвітлого та гарного, що мимохіть примушує радіти з Катерини, яко матери, бай-дуже й про те, що вся Катерина полита такими слізьми та нудьгою, що при читанню її наvertsають ся на очі слізьми жалю до неї, а на серці виникає та росте якийсь важкий сум, якась гостра безпросьвітня туга... Так сі два типи, з яких перший доповнює другий, а об'ясняють один одного, дають нам повне розуміння про те, до якого ступня самопожертвування та кохання може дійти наша українська матір, коли не буде їй поставлено на дорозі таких перепон, що шкодливо та руйнівниче впливають на її добру та чесну істоту.

Третьою постаттю матери являєть ся тип княгині в поемі нашого поета *Княжна*. До якої національности належить сей тип, невідомо. — поет про се не каже, як і взагалі каже за неї дуже омаль... З усього-ж того, що він згадує про неї, дуже яскраво, дуже сьвітло визначаєть ся один бік її духовного обличчя — се її почування, яко матери. Поет пильно малює відносини її до своєї дочки, а між иньшим висловлює і свої погляди на те, як і чим мусить бути мати для своєї дитини... Розкажемо ліпше словами самого поета, що почувала княгиня до дочки і що робила вона, бажачи своїй дитині всього кращого...

Сльози висохла, пропали,	І княгині своїй маненькій
Сонце просіяло,	Сорочечки пішла
І княгиня з дитиною	І маненькі рукавичата
Не тією стала:	Шовком вишивала,
Ніби на сьвіт народилася,	І кудала й колхала
Гралась, веселилася	Сама й годувала.

Так розповідає поет про відносини княгині до своєї дочки, обмальовує їх якими тільки може фарбами, потім на трохи зупиняєть ся, щоб поглузувати з тих псевдоматерій, що тільки

вміють	А потім оха: „забуває
Привести дитину,	Мене мій Поль або Пілат!
А годувать та доглядать	За що ж воно тебе згадає,
Не вміють княгині.	Хіба за те, що привела?

В сих словах поет виявляє глибоку антипатію до тих „матерій“, що не виконують свого першого та головнішого обов'язку бути справжніми матерями, або не хочуть принаймні наблизити ся до того епітету „справжня“... Але се почування поет виявляє тільки між иньшим, наче для того, щоб тим ясніше виставити чесноту княгині, яко матери; далі він знов переходить до своєї княгині і знов обмальовує її відносини до дитини такими словами:

А моя свою дитину	Мов яблучко у садочку
Сама доглядала,	Кохалась дитина...
А пняго свого князя	Тільки „мамо“ вимовляти,
І не допускала.	А „тато“ не вчила. — і т. д.

Сі відносини княгині до своєї дитини справді видають ся такими щирими та палкими, і вкупі з тим такими сталими, що ми їх можемо побажати кожній матери... Але про те хоча сей не наш національний тип матери і видаєть ся нам по своїй обмальовці таким, яким він і повинен бути, хоча і в сьому типі ми і не знайдемо верхних хиб, — все таки вдача княгині можемо ми порівняти тільки з вдачою Катарини, але ніяк не Наймички... і власне з такої причини: Катерина не витримала повної ситуації гарної матери через кволість, м'ягкість своєї вдачі, — і сей занепад її духової міцноти виявив ся на події її смерти, коли вона кинула свою дитину, не думаючи ні трохи про її будучу долю... Княжна, правда, не вчинила фактично такого вчинку, що посьвідчив би занепад її матерних почувань, — але се ще не значить нічого; не відомо, що було-б з її матерних обов'язків коли-б вона не вмерла - її життя з князем було таке сумне, таке неможливе, що навпаки, чи не зробила-б вона згодом того, що й Катерина — се-б то вмерла не своєю смертю. Власне кажучи на те, щоб наперед угадувати долю княгині та її обертання з своєю дочкою, певних шансів нема, так саме, як і навпаки, що княгиня байдуже про всякі особисті злигодні, могла витримувати себе з дочкою так симпатично, як і почала, але за перший наш догад обстоїть та перевага, що така вдача князя, яку побачили ми в її розвитку далі, — повну брудноту та жорстокости, навіть і при такій утісі, як дочка, дійсно могла довести її до страшного кроку самовбивства... Так чи інакше, але виображений Шевченком тип матери-княгині з боку виконання обов'язків матерних не лишає бажати багато кращого, і в ряді позитивних типів матери може займати єдине з почесних місць.

Перейдемо тепер до останнього типу матери в *Неофітах*, що є намальовано, поетом так же хороше, як три попередні... На нашу думку, сей тип є вищий з усіх трьох перших по тому тонкому, психологічному чуттю, по тій духовій складності, яку видає з себе сей тип в виображенню його Шевченком. Через те ми й зупинимо ся над ним шильніше і розберемо всі ті фарби, з яких складаєть ся сей найбільший, найвищий тип матери в *Неофітах*. Зміст *Неофітів* такий: У одній Римлянки син Алькид зробив ся з язичника християнином-неофітом; його вкупі з другими християнами захопили Римляни і скарали на горло... Тоді мати його, без краю занудьгована, після духової боротьби зважилась піти в світ проповідувати науку Христа... На сьому поема й кінчаєть ся... Центром оповідання, як каже і заголовок поеми, служить неофіт Алькид, але поруч з ним не менч ясно встає і постать його страдниць-матери, яка в даному випадку і єсть для нас найбільше цікава... В відносинах матери-Римлянки до свого сина Алькида, єсть, як бачимо ми, дуже багато симпатичного, дуже багато високого, — вся істота її повна кохання, повна самопожертвування до свого рідного сина... Особливо яскраво проявляєть ся її матерне почування тоді, коли син її вскопив у страшну пригоду, і вона, стурбована та змордована коханням до нього, пішла шукати його скрізь по світах... Ось як каже поет про шукання нею свого сина та про ті страждання, що заввала вона, коли сина її було знайдено...

Скрізь шукала	І мусіла вона сидіти
Дитину мати; не знайшла	Коло острогу — ждять і ждять,
І в Сиракузи поплила.	Як Бога, з неба виглядять
Та там уже його в кайданах	Свого сина, аж поки то
Знайшла, сердешна, в тюрмі.	Його в кайданах поженуть
Не допустили й подивитись	Бульвар мести...

Ще дужче прокидають ся її страждання тоді, коли сина її розшарпали були звірі на арені цирку в Римі.

Трохи одпочила (каже поет)	Встала, походила
Стара мати недобита;	Коло замкнутої брами
Живучую силу	Та щось шепотала і т. д.
Сила ночі оживила;	

І от після сього всього суму робить ся з нею надзвичайна метаморфоза, — з язичниці вона стала християнкою і, як каже поет,

І на торжища і в чертоги
Живого істинного Бога
Та слово правди понесла...

Ся метаморфоза примушує нас зупинити ся на собі та поміркувати... На перший погляд меж матерним почуванням і подією сієї дивної метаморфози нема жадного звязку, так що й жадаю ваги з боку матерних почувань надавати сій події не можна... Бо хіба-ж, справді, має яке значіння для сина така метаморфоза в житті матери тоді, коли сина нема вже на світлі? Але так здаєть ся тільки на перший погляд; коли-ж поглянемо ми на той факт трохи глибше, коли посялемо розглянути процес його спородження, то в нас виїде зовсім навпаки тому, що нам здаєть ся на перший погляд... І ось через що... Що відомо, і що не може підлягати жадним сумнівам, факт обертання Римлянки-язичниці, факт дуже важливий, не міг виникнути зразу наче „Deus ex machina“ — він мав і мусів мати час свого зродження і причини його, — і сі то причини, ся більш-менча довжина сієї метаморфози і залежить цілком від її почувань, яко матери, що без краю кохає свого сина... Власне кажучи, ся справа обходить так: мати Алькида була язичниця і, як видно, людина більше-менче інтелігентна зглядно з тим, яке давала вона своєму синові виховання, і як язичниця-інтелігентка в своїх переконаннях мусіла бути далеко свідоміша і через те далеко сталійша, ніж нпр. язичник сучасних країн язичних, — і тим дивнішим був факт її обертання... Вона ще молила ся статуї Нерона тоді, коли її Алькид був у тюрмі в Сиракузах, вона молила ся язичним богам і тоді, коли з иньшими Неофітами везли її сина до Риму, але-ж коли ті неофіти сьївали на галері святи псаломи християнські, вона, стоючи з другими матерями-християнками послала вже на дорогу невольникам перше християнське „аллилуя“. Через що-ж се? Сталість сина з одного боку і кохання її до сина з другого, — се були тими чинниками, що зробили на неї вплив в відомому напрямкові, — вона свідомо язичниця почала прихилити ся до тієї ересі, що сповідав її любий син... Ще більший духовий рефлекс, що більший переворот став ся їй тоді, коли скарано було її сина і скарано за ті іменно переконання, що живили все його життя, всі його мрії... В тому, що мати-Римлянка, покрита страшним сумом за погибель свого сина, не кінчила самовбивством, а навпаки зажала світлим на користь других життям, винно тільки її кохання до сина, пам'ять якого присудила вона пошанувати таким своїм поведженням, яке було-б варто того її кохання до сина, що визначалось у неї за весь її трудний минулий вік... Так, бачимо ми, основним стимулом перш над усе щирих відносин Римлянки за її живоття, а вдруге славетної її діяльності на користь людям, після смерти Алькида, — було її безкрайне кохання до сина, — таке кохання, що й при житті сина не згасало ні на єдину мить, та й після його смерти примусила її зробити такий несподіваний та незрозумілий з звичайного погляду крок. Сей тип римської матери є типом справді ідеальним, — таким типом, що через свій високий вплив має вагу не тільки в вузкому колі родинних відносин, але простигаєть ся навіть і на горожанські справи... В сьому типові ви не знайдете жадної хиб, жадного браку — тут є все, що може бути вищого в відносинах до дитини світлої матери-горожанки — єсть і кохання, єсть і саможертва, і що головніше є розум, є свідомість свого почування в далеко більшому ступні, ніж се є в трьох попередних типах нашого поета...

Так бачили ми цілих чотири типи в їх психологічному розвитку їх матерних почувань, бачили, як відносить ся поет до світливих рис в тих матерних почуваннях; скажем тепер, яко резюме, ще декілька слів.

В поемі *Мати і син* Шевченко каже:

У наших раї на землі Як тая мати молода
Нічого кращого не має, З своїм дитяточком малим...

В сих словах Шевченко каже все — краще матери при таких відносинах, що більше-менше змалював він у своїх згаданих нами поемах, — на землі нема нічого... Після сего-ж ми легко можемо побачити, що виявля з себе тип матери у Шевченка, — се є світла, палка людина, що за свою дитину готова зважитись на жертву, що готова віддати їй багато почуття, багато праці — одно слово се є тип, розвитку та ширенню якого, певно в інших проявах зостаєт ся пожедати не тільки у нас на Україні, але й на цілому світі... Додамо ще й те, що хоч по деяких дрібненьких поезіях, тип матери і виставлено не з того боку, щоб міг він назвати ся позитивним, але такі зразки для переважного Шевченкового типу матери не мають великого значіння і ні трохи не змечать того присуду, що сей тип є вірна, розсудлива, без краю хороша та щира людина-матір, який, нагадуємо ми, тільки побажаємо ширити ся та здійснити ся в нашій загально-народному житті повсюди...

Ів. Сердешний.

МИХАЙЛО ГРУШІВСЬКИЙ.

[Гл. портрет на 289 стор].

На першій сторони сего числа подаємо портрет новоіменованого професора руської катедри історії на львівськйм університеті. Михайло Грушівський походить з стародавнього духовного роду в Чигиринщині. Батько его одначе не вступив до клеру, а вибрав діяльність педагогічну [єсть тепер директором шкіл людських на Кавказі]. Родив ся в осені 1866 р. і дитинний вік провів на Кавказі-ж, де 1886 р. скінчив гімназію в Тифлісі. Зараз же вступив на історичний виділ київського університету й скінчив его р. 1890; студіював головно українську історію, до якої вдавав ся приватно ще в гімназії. Потім був стипендіантом до професури при тому-ж університеті й р. 1892 здав екзамен магістральний, потрібний для професури.

Писальництво своє розпочав кількома оповіданнями, друкованими ще за часів гімназійних в деяких виданнях, але потім історичні студії відняли від того час. Перша історична робота вийшла 1890 р. під заг. „Южноруськіє господарські замки в половині XVI в.; за нею: „Волинський впрощ 1098—1102 г.“ [1891 р.], „Очеркь історії кievської землі до к. XIV в.“ [1891], „Барская околичная шляхта до н. XVIII в.“ [1892], „Громадський рух на Україні-Русі в XIII в.“ [1892], „Для ювілею І. Котляревського — desiderata“ [1893], „Къ вопросу о Болоховѣ“ [1893], „Барское старство, историческіе очерки [1894] і два томи Актів Барського старства в „Архивѣ Юго-западной Россіи“ [Ч. VIII, т. 1 і 2] (в рр. 1893—4). За працю „Барское старство“ здобув 22 мая с. р. в київськйм університеті учену степень магістра історії.

Рескриптом з дати Відень 1 цвітня с. р. іменував его австрійський цісар професором руської катедри історії на львівськйм університеті. Новий професор зголосив вже лекції на будучий зимовий піврік. Вкладати ме старинну історію Руси від найдавніших часів.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вісті. Сими днями появил ся III-ий том „Записок наук. товариства ім. Шевченка“, присвячений пам'яті Маркіяна Шашкевича з нагоди 50-літніх ровоння его смерти і перенесенія его тілних останків з Новосілок лївських на кладовище Личаківське у Львові. Зміст сего тому, котрий подаємо на другім місці, вельми цікавий і різнородний. — Рівночасно вийшов з друку „Провідник по павільоні львівських руських товариств народних на виставі краєвій“. Ся доволі обширна брошура містить на вступі коротку історію устроєння того павільону, а відтак за чергою переходить товариства львівські і денні зпоза Львова, котрі беруть участь в виставі в руськйм

павільоні, начеркує коротеньку історію і виниший стан кожного товариства, а відтак подає спис виставлених річий. Виданем „Провідника“ заняв ся проф. Вол. Шухевич. — Друкують ся і незабаром вийдуть ось які книжки: *Едіп цар*, трагедія Софокла, переклад д-ра Ів. Франка [відбитка з „Житя і Слова“]. *Украдене щастє*, драма в 5 діях д-ра Ів. Франка [відбитка з „Зорі“]. *Русько-український театр*, історичний нарис д-ра Ів. Франка і Іван Вишенський і его твори, наукова розвідка д-ра Ів. Франка [Літературно-наукова бібліотека, книжка 21—30]. — Коштом „Руського тов. педагогічного“ зачас са друковати переклад Ю. Верного під заг. „Подорож на около світа“. — Наш письменник Д. Ф. Вовк помітив в журналі L' *Antropologie* за 1894 р. ось які статі: *Congrès archéologique de Vilna* [ч. 1], Рецензію на книжку Niederle — *Lidstvo v dobe predhistoricke* [ч. 2]. Рецензію на книжку В. Б. Антоновича „Раскопки въ странѣ Древлнѣ“, на статью Біляшівського „Раскопки на княжей горѣ“ [„Кіев. Стар.“, 1893]; на книжку К. Мельник: „Каталогъ коллекціи древностей Поля“. **В. Лукич.**

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Записки наукового товариства імени Шевченка видавництво присвячене науці і письменству українсько-руського народу впорядкував Олександр Барвінський. Том III. — У Львові, 1894 р. 231 і 1 нел. стор. 8°. Ціна 1 злр. 20 гр.

Зміст: 1. Апарат до міряня ріжних фаз межі перемінними потоками і кілька за его помочю зроблених помірок, проф. д-ра Ів. Пулюя. 2. Пам'яті Маркіяна Шашкевича, Вол. Коповського. 3. Шевченко і Міцкевич. Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в теней поодинових поем Шевченка, прівнууюча студія д-ра Ол. Колесси. 4. Говор Замішанців, причиною до славянської діалектології, проф. Ів. Верхратського. 5. Наукова хроніка проф. Мих. Грушівського. 6. Замітки історичні, археологічні і критичні Ол. Кониського і М. С.

І. П. Котляревській. **Наталка Полтавна**. Украинская опера въ 2-хъ дѣйствіяхъ. Виданє кнпгари Т. Губанова. — Київ, 1894 р. 106 стор. 16°. Друк. 8.000 прим.

І. П. Котляревській. **Москаль чаривникъ**. Малоросійскій водевилъ въ одномъ дѣйствіи. — Москва, 1894 р. 72 стор. 12°. Друк. 7.200 прим.

І. П. Котляревській. **Наталка Полтавна**. Украинская опера въ 2-хъ дѣйствіяхъ. 2) Мпрославскій К. П. **Весели полтавци**. Украинская комедія въ 3-хъ дѣйствіяхъ, съ півнемъ, хорами і танцями [въ этой пьесѣ выясняется дальнйшая судьба дѣйствующихъ лицъ въ „Наталкѣ Полтавкѣ“]. — Виданє О. Федорова. Одеса, 1894 р. 61 і 62 стор. 8°. Друк. 8.000 прим.

Витяг з історії ціс. і кор. полку Уланів імени „Барона Рамберга“ № 8. — Станіславів, 1894 р. 40 стор. 16°. [На руску мову переложив о. Касян Кувицький, капеляя військовий].

б) періодичні видання.

Дзвінок [1894 р. Ч-а 7—12]. *Вірші*: Пав. Граба — До дитий і Пшасліва людина (7). Т. Шевченка — Дума з „Невольника“ (7). Л. Глібова — Вовк та ягтя (7), Щука (9), Вівчар (10), Вовк і лисця (11) і Зазуля і півень (12). М. Буженка — Весна (8). І. Ф. — Лисова пригода (8). Ол. Романової — Троянда та Горобчик (8). В. Чайченка — Ластівка (8). М. Шкопиченка — Юда христопродавець (9). О. Васюти — І червоні чобітки давлять (9). *Лесі України* — Роберт Брюс, король шотландскій (12). *Оповіданя, казки і повіі*: Людм. Старицької — Зоря патхенія (7). Ол. Катренка — Дитинячі загадки про всячину: IV. Пригода моя з дрогою (7). V. Пригода моя з вовками (9) і IV. Пригода моя з зайцями (12). Боякчячя-Микарушви — Казка про лицаря Руджері деї Фіджюванні (7). Наталки Полтавки — Вишенька (8). Пав. Кирчова — Ластівка (8). Ол. Катренка — Уперте хлопа (8). М. Хорощува — Завітне кильце (8). Мик. Чорноморія — Великодній сон дитини (9). Ів. Спілки — Товариші (10). Ел. Зої-М. Загірньої — Без роботи (10). Марти Л. — Наше богатство і Який голос переміг? (11) Ів. Охримовиче — Хлопчячя пригода у гаю (12). Д. Пісочниця — Цар зьвірй і Рідка щирість (12). *Розповідки наукові*: М. Сумцова-Д. Пісочниця — Крашанки та писання і Великодні іграшки крашанками (9). Ів. Спілки — Богдан Хмельницький (9). М. Загірньої — 1. Про вей торя гуртом (11). Митологія Греків і Латинців-Римлян (8, 10 і 12).

Переписка Редакції.

Вп. адв. д-р Бучинський і інші. На жалє не можемо далі друковати повісти „Облога Буші“, бо шан. автор не тільки не прислав нам дальшої рукописі, але на пять наших писем не зволів навіть відповісти. За теперішньої редакції графляє ся таке недобре перший раз, але се стало ся тому, що нас з кількох сторін запевнювано, що можемо безпечно зачинати друковати, бо рукописє насіле у свій час. Одначе рукописє не насіла їй досі, і ми мймо волі зробили Вп. Читачам неприємність, за котру просимо ласкаво вибачити. **Вп. Скра в Хмарі**. Вашої повісти „Мартинів Хрест або неважєть і любов“ і поезій ми не одержали. **Вп. Нат. Кобринська**. Дякуємо і дождаємо. **Вп. Адам Бачинський**. З найбільшою охотою і подякою. **Вп. д-р Ол. Колесса**. Одержали. В тих днях випишемо відповідь. **Вп. Захар Козуб**. Йдемо нетерпеливо. **Вп. Хв. Вовк**. Пригадуємо.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.**

За редакцію відповідає: **Осип Мановей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядою К. Беднарського.